

**A FÖLDHASZONBÉRLETEK
ELTERJEDÉSE ÉS AZOK
JELENTŐSÉGE MAGYARORSZÁG
TRIANONI TERÜLETÉN**

★

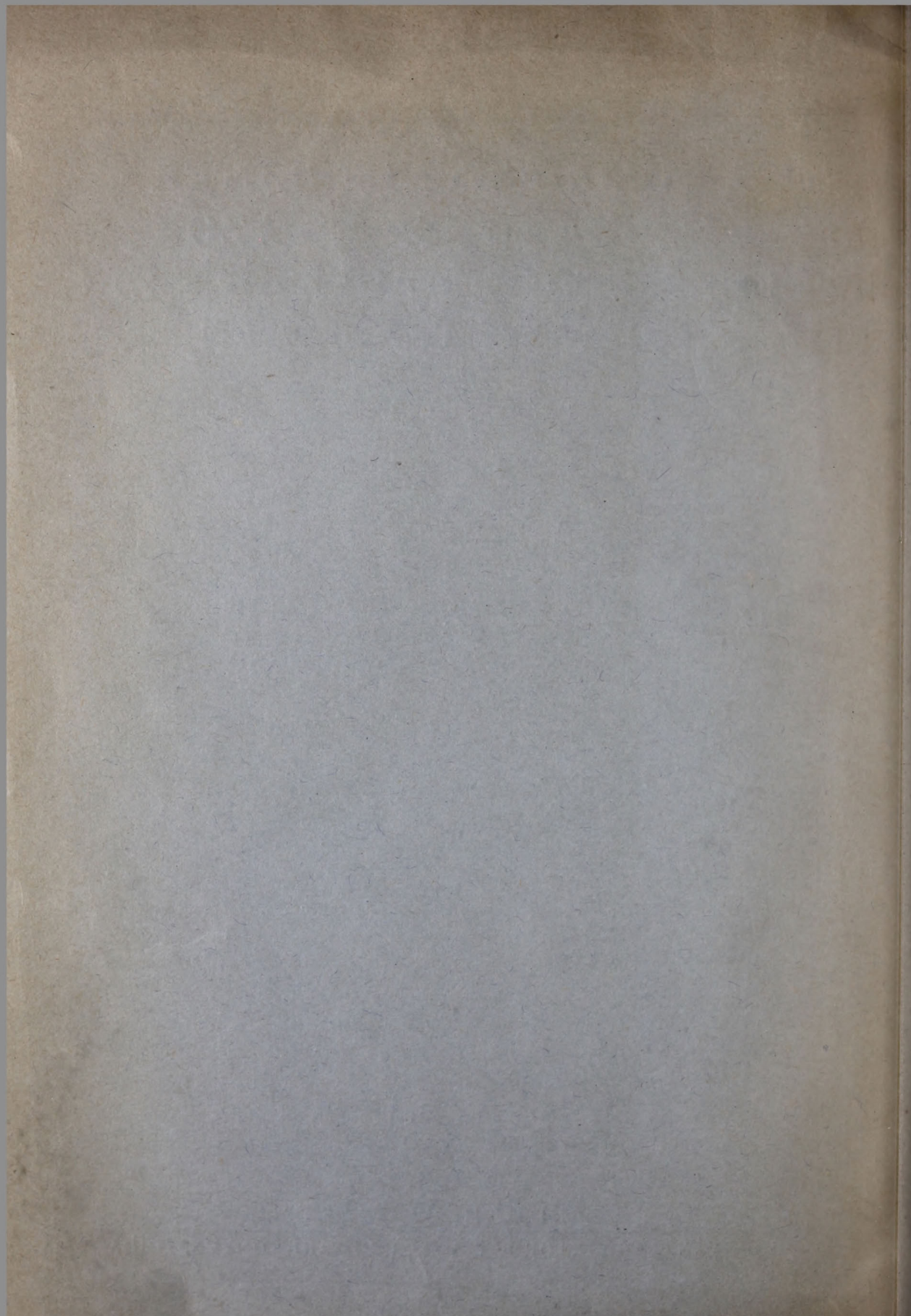
KONKOLY THEGE GYULA DR.
SZÉKFOGLALÓ ELŐADÁSA
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁBAN
1940. MÁRCIUS 18.-ÁN

BUDAPEST, 1940

HORNYÁNSZKY VIKTOR R.-T. M. KIR. UDVARI KÖNYVNYOMDA

A FÖLDHASZONBÉRLETEK ELTERJEDÉSE ÉS AZOK JELENTŐSÉGE MAGYARORSZÁG TRIANONI TERÜLETÉN

★

KONKOLY THEGE GYULA DR.

SZÉKFOGLALÓ ELŐADÁSA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁBAN

1940. MÁRCIUS 18.-ÁN

BUDAPEST, 1940

HORNYÁNSZKY VIKTOR R.-T. M. KIR. UDVARI KÖNYVNYOMDA

207984

KÜLÖNLENYOMAT
A „MAGYAR STATISZTIKAI SZEMLE“
1940. (XVIII.) ÉVFOLYAMÁNAK 4. SZÁMÁBÓL

Felelős kiadó : Konkoly Thege Gyula dr.

97.165. — Hornyánszky Viktor R.-T. m. kir. udvari könyvnyomda, Budapest.

Felelős vezető: Nemes Lajos.

Magyar Tudományos Akadémia

Könyvtára 721 /1958. sz.

A földhaszonbérletek elterjedése és azok jelentősége Magyarország trianoni területén.

Tanulmányomban a legújabbban rendelkezésre álló részletes adatok alapján a magyar gazdasági életnek egy olyan kérdésével kívánok foglalkozni, amelyet eddigelé, az említett adatok hiányában minden oldaláról még senki sem világíthatott meg. Most pedig, amikor megvilágíthatóvá vált, időszerűvé is lett. Sőt, amikor ma első ízben kerül sorra annak megvilágítása, ez az első alkalom egyúttal utolsónak is tekinthető, mert a kérdés tárgyáról mint olyan jelenségről, amely úgyszólván kizárólag a gazdasági élet belső erőinek hatása alatt alakul, most utoljára emlékezhetünk meg. A jövőben annak alakulását már külső, többnyire szociális célú erők fogják irányítani. A kérdés, amelyet minden vonatkozásában legalább egy-egy fénysugárral szeretnék megvilágítani: „a földhaszonbérletek elterjedése és azok jelentősége Magyarország trianoni területén“.

A földhaszonbérleti viszonyoknak részletes ismertetését az 1936 óta megjelent Magyar Statisztikai Közleményeknek és a Gazdacímárnak azok az adatai teszik lehetővé, amelyeket a Központi Statisztikai Hivatal 1935-ben a földbirtokokra és mezőgazdasági üzemekre egyaránt kiterjedő általános mezőgazdasági összeírás során gyűjtött össze. Ez az első olyan adatgyűjtés, amely az ország egész területére kiterjedve, a földhaszonbérletekre vonatkozó adatokat mind a haszonbérbeadóktól, mind a haszonbérbevevőktől tudakolta. Ebben a vonatkozásban épúgy, mint általában a földbirtokösszeírás tekintetében, a Statisztikai Hivatal úttörő munkát végzett, olyan úttörő munkát, amelyet még világviszonylatban is annak

kell tekinteni. S bár az adatszolgáltatás hiányai, mint minden úttörő munkánál, úgy ennél is, a rendesenél nagyobbak voltak, a közzétett eredményeket mégis minden vonatkozásban helytállóknak, ahogy azt a gazdasági statisztikák eredményeiről mondani szokás: a valóságot megközelítőeknek kell tekinteni, mert az észlelt hiányokat az adatok felülvizsgálása és feldolgozása folyamán a legmesszebbmenőleg, sokszor a legkörülényesebb módon pótolták.

Az ismertetés során a felvetett kérdést majdnem kizárólag ezek az 1935. évi adatok világítják meg. De kiegészítésképpen felhasználtam erre a célra annak a két összeírásnak földhaszonbérletekre vonatkozó adatait is, amelyeket 1895-ben és 1925-ben hajtottak végre. Ezek közül az 1895. évi összeírás, amely Vargha Gyulának, a Magyar Tudományos Akadémia kiváló másodelnökének, nagynevű hivatali elődömnek és mindennekfelett atyai tanítómesteremnek örökbecsű munkája, szintén általános mezőgazdasági összeírás volt. Ez az összeírás azonban a haszonbérletek adatait a szabadforgalmú földbirtokok tulajdonosaitól, mint haszonbérbeadóktól egyáltalán nem tudakolta és a korlátolt forgalmú földbirtokokra vonatkozóan is csak azok utólagos összeírása során gyűjtötte össze. Az 1925. évi összeírás pedig az akkor újból megindított birtokforgalmi adatgyűjtéssel kapcsolatosan csupán a 100 kat. holdas és ennél nagyobb földbirtokokat és az azokra vonatkozó adatokat írta össze. Sőt a földhaszonbérletők számának megoszlása tekintetében az 1930. évi népszámlálásnak adatait is igénybe vettem, mert a haszonbérletők számának részletes megállapí-

tása, az 1935. évi összeírás feldolgozásának tervezete alapján, csak az eredményeket közlétező kiadványsorozat utolsó kötetének összeállítása során esedékes, tehát éppen most van folyamatban. Végül ami az idézett külföldi adatokat illeti, azok kútforrása: a római Nemzetközi Mezőgazdasági Intézetnek kiadványai sorából azok a kötetek, amelyek az 1930. év körül végrehajtott nemzetközi általános mezőgazdasági összeírás eredményeit országokint teszik közzé.

Az 1935. évről rendelkezésre álló részletes adatok szerint a *Magyarország trianoni területén összeírt* 1·6 millió földbirtokos közül 145 ezer adja egészben vagy részben haszonbérbe földbirtokát¹⁾ és a földbirtokok 16·1 millió kat. holdat tevő területéből 2·8 millió kat. hold a haszonbérbe adott terület. A földbirtokosoknak 8·9%-a tehát haszonbérbe adja földjét, vagy legalább is annak egy részét és a haszonbérbe adott földek a földbirtokok egész területének 17·4%-át alkotják.

Azt, hogy a haszonbérbeadóknak ez a száma, vagy ez az általuk haszonbérbe adott terület sok — vagy kevés-e, ezekből az adatokból és az azok alapján számított arányszámokból egyáltalán nem állapítható meg. A magyar haszonbérleti viszonyokról helyes ítélet csak a *részletes adatoknak* tüzetes mérlegelése alapján alkotható. A részletes adatok, amelyek ebből a célból rendelkezésre állanak, a haszonbérbeadók részéről a következők: a haszonbérbeadók számának és a haszonbérbe adott területnek megoszlása tulajdon jelleg, közigazgatási egység és birtoknagyságcsoport szerint. Továbbá a szabadforgalmú földbirtokokon belül: külföldi honosok és többesfoglalkozású, illetőleg kizárólagosan mezőgazdasági munkával foglalkozó magyar honosok szerint; a korlátolt forgalmú földbirtokokon belül pedig a birtoklás jogcíme szerint. A haszonbérbevevők részéről rendelkezésre álló adatok még nem teljesek, mert — mint említettem — azok feldolgozása most van folyamatban, de közigazgatási egységek szerint máris rendelkezésre áll, hogy mennyi a haszon-

bérlok száma és a haszonbérbe vett földek összes és művelési ágak szerint részletezett területe.

Tájékoztatásul már most előljáróban megemlítem, hogy az a 17·4%-os arányszám, amely azt jelzi, hogy a földbirtokoknak mekkora területe van haszonbérbe adva, illetőleg, hogy a gazdaságoknak mekkora a haszonbérrelt területe, körülbelül 50%-kal nagyobb, mint Közép-Európa bármelyik más államában, mintegy 25%-kal nagyobb a skandináv államokénál is, de már jóval kisebb, mint Európa bármelyik nyugati országában, különösen mint Angliában, ahol ez az arányszám még ma is meghaladja a 70%-ot. Következtetésekre azonban ezek az adatok egyáltalán nem alkalmasak, mert a haszonbérletek elterjedése úgyszólván országokint más-más októl függ. Sőt a multal való összehasonlítás esetén függ még az ország területi változásától is. Így a magyar adatok szerint 1895-ben az ország teljes területén csupán 11·6% volt a haszonbérrelt terület arányszáma, vagyis körülbelül annyi, mint Közép-Európa bármelyik más államában, ma pedig már 17·4%, holott az ország trianoni területére vonatkozó 1895. és 1935. évi arányszámok alig különböznek egymástól.

A *haszonbérbe adott földbirtokok számát* illetően csak rövid tájékoztatásra szorítkozom. Ez a tájékoztatás azonban éppen elegendő ahhoz, hogy az országos, valamint az országrészekre vonatkozó adatokból, s ezeken belül a birtokcsoportok adataiból a haszonbérbeadás gyakoriságát is szemléltethessem.

A haszonbérbeadást illetően *szám szerint* (1. tábla) a kisebb birtoknagyságcsoportokba tartozó földbirtokosok vezetnek. A földjeit haszonbérbe adó kisbirtokosok száma 140 ezer, köztük 123 ezer olyan, akinek 20 kat. holdnál kisebb a tulajdona. Ezek sorából csupán 5 ezernek, illetőleg 2·600-nak van korlátolt forgalmú földbirtoka. S még abban az esetben is, ha leszámítjuk a többes foglalkozású kisbirtokosoknak mintegy 43 ezerre¹⁾ tehető számát, a földjüket haszon-

¹⁾ Arra nézve, hogy a földbirtokok közül hányat adtak egészben, hányat pedig részben haszonbérbe, adat nem áll rendelkezésre.

¹⁾ Ezeknek a kisbirtokosoknak száma csak községek szerinti részletezésben áll rendelkezésre. Az így részletezett adatok alapján országos össze-

1. Az összes, valamint az egészben vagy részben haszonbérbe adott földbirtokok száma, birtoknagyságcsoporthoz szerint.

Nombre de toutes les propriétés foncières et de celles affermées entièrement ou en partie, par catégories de grandeur.

Birtoknagyságcsoporthoz Catégories de grandeur	P r o p r i é t é s								
	Szabadforgalmú földbirtok f. à mutation libre			Korlátolt forgalmú földbirtok f. à mutation limitée			Összes földbirtok foncières		
	összes szám leur nombre total	haszon- bérbe adot- tak száma affermées	%	összes szám leur nombre total	haszon- bérbe adot- tak száma affermées	%	összes szám au total	haszon- bérbe adot- tak száma affermées	%
5 k. h.-nál kisebb moins de 5 arp. cad. szántó nélkül n'ayant pas de terres labourables szántófölddel ayant des terres labourables . . .	360.099	18.364	5·1	3.057	390	12·8	363.156	18.754	5·2
5–20 kat. holdas arp. c.	819.220	64.322	7·1	2.407	793	32·9	821.627	65.115	7·9
20–50 "	345.016	37.330	10·8	3.641	1.424	39·1	348.657	38.754	11·1
50–100 "	70.608	11.538	16·3	3.055	1.420	46·5	73.663	12.958	17·6
100–300 "	12.408	3.298	26·6	2.832	1.303	46·0	15.240	4.601	30·2
300–1000 "	4.975	1.597	32·1	2.943	1.204	40·9	7.918	2.801	35·4
1000–3000 "	1.893	648	34·2	1.183	462	39·1	3.076	1.110	36·1
3000 k. h.-nál nagyobb plus de 3000 arp. c.	541	220	40·7	227	131	57·7	768	351	45·7
Összesen – Total	1,614.924	137.408	8·5	19.483	7.244	37·2	1,634.407	144.652	8·9
Ebből – Dont :									
Kisbirtok Petites propriétés	1,607.351	134.852	8·4	14.992	5.330	35·6	1,622.343	140.182	8·6
Középbirtok Moyennes propriétés	6.868	2.245	32·7	4.126	1.666	40·4	10.994	3.911	35·6
Nagybirtok Grandes propriétés	705	311	44·1	365	248	67·9	1.070	559	52·2

bérbe adó paraszthirtokosok száma a 90 ezret még mindig meghaladja. A magasabb birtokcsoportokban a haszonbérbe adóknak száma már csekély: alig 4 ezer a középbirtokos és még 600-nál is kevesebb a nagybirtokos. Ezeknek azonban már több mint 40%-a korlátolt forgalmú földbirtoknak tulajdonosa.

gük a 45.600-at közelíti meg. Abból a célból, hogy az országos összegben minden efféle kisbirtokos csak egyszer szerepeljen, ezt az összeget kerekén 6%-kal kell csökkenteni. Ez a különbség mutatkozik valamennyi kisbirtokosra vonatkozóan a hasonló országos végösszegek között is. A külföldi honoságú kisbirtokosoknak 2.100-ra tehető számát ebből a szempontból már nem kell figyelembe venni, mert azok úgyszólván mind olyan paraszthirtokosok, akik az országosenkítés folytán valamelyik elszakított határmenti községben laknak.

A számadatok alapján tett megállapításokkal szemben a haszonbérbeadásra vonatkozó arányszámok már azt mutatják, hogy a haszonbérbe adott földbirtokok viszonylagos száma annál nagyobb, minél nagyobb birtoknagyságcsoporthoz van szó, vagyis a nagyobb birtoknagyságcsoporthoz a haszonbérbeadás gyakorisága is nagyobb. Ebben a tekintetben 37·2%-os arányszámuk alapján már a korlátolt forgalmú földbirtokok vezetnek, míg a szabadforgalmú földbirtokokra az ide tartozó kisbirtokok haszonbérbeadásának gyakoriságát jelző alacsony arányszám miatt csupán 8·5% esik. Birtokcsoportok szerint pedig a kisbirtokoknál 35·6 és 8·4, a középbirtokoknál 40·4 és 32·7, a nagybirtokoknál pedig 67·9 és 44·1% áll egymással szemben.

A szabadforgalmú földbirtokoknál a haszonbérbe adott földbirtokok száma tehát általában nagyobb, a haszonbérbe adás gyakorisága pedig általában kisebb, mint a korlátolt forgalmú földbirtokoknál. De úgy a szabadforgalmú, mint a korlátolt forgalmú földbirtokokon belül a birtoknagyságcsoporthoz növekedésével a haszonbérbe adott földbirtokok száma egyre csökken, a haszonbérbeadás gyakorisága pedig egyre emelkedik.

Ha az országot Dunántúl, Alföld és Észak elnevezéssel a szokásos módon három jellegzetes részére bontjuk, akkor a Dunántúl a dunántúli, az Alföld pedig az alföldi törvényhatóságokra terjed ki, míg az Észak

a trianoni területnek azt az öt északi vármegyét foglalja magában, amelyek a Duna és Tisza felső folyása között fekszenek. Az országrészekre vonatkozó arányszámok (2. tábla) arra hívják fel a figyelmet, hogy a földbirtokok haszonbérbeadásának gyakorisága általában az Alföldön legnagyobb. Kivétel csak a korlátolt forgalmú földbirtokoknál mutatkozik. Az ide tartozó kisbirtokoknál ugyanis a Dunántúl arányszáma vezet, aminek következtében az országos arányszámok közül is a Dunántúlra vonatkozó emelkedik ki. Minden vonatkozásban pedig az Észak földbirtokosai, különösen kisbirtokosai azok, akik legkevésbé adják haszonbérbe földjeiket. Az utóbbiakra eső

2. Az összes, valamint az egészben vagy részben haszonbérbe adott földbirtokok száma ország-részek és birtokcsoportok szerint.*)

Nombre de toutes les propriétés foncières affermées entièrement ou en partie, par régions et catégories de propriétés.*)

Ország-rész Régions	P r o p r i é t é s								
	Szabadforgalmú földbirtok foncières à mutation libre			Korlátolt forgalmú földbirtok foncières à mutation limitée			Összes földbirtok foncières		
	összes szám leur nombre total	haszonbér- be adottak száma affermées	%	összes szám leur nombre total	haszonbér- be adottak száma affermées	%	összes szám au total	haszonbér- be adottak száma affermées	%
a) Kisbirtok. — Petites propriétés.									
Dunántúl — Trans- danubie	605.292	53.754	8·9	7.698	3.050	39·6	612.990	56.804	9·3
Alföld — Grande Plaine	782.110	74.858	9·6	5.520	1.773	32·1	787.630	76.631	9·7
Észak — Nord . . .	232.507	12.358	5·3	2.730	842	30·8	235.237	13.200	5·6
b) Középbirtok. — Moyennes propriétés.									
Dunántúl — Trans- danubie	1.623	565	34·8	1.891	749	39·6	3.514	1.314	37·4
Alföld — Grande Plaine	4.339	1.514	34·9	1.496	745	49·8	5.835	2.259	38·7
Észak — Nord . . .	1.134	329	29·0	950	307	32·3	2.084	636	30·5
c) Nagybirtok. — Grandes propriétés.									
Dunántúl — Trans- danubie	315	123	39·0	194	132	68·0	509	255	50·1
Alföld — Grande Plaine	280	115	41·1	208	145	69·7	488	260	53·3
Észak — Nord . . .	143	49	34·3	81	52	64·2	224	101	45·1
d) Összes földbirtok. — Ensemble des propriétés.									
Dunántúl — Trans- danubie	607.230	54.442	9·0	9.783	3.931	40·2	617.013	58.373	9·5
Alföld — Grande Plaine	786.729	76.487	9·7	7.224	2.663	36·9	793.953	79.150	10·0
Észak — Nord . . .	233.784	12.736	5·4	3.761	1.201	32·2	237.545	13.937	5·9

*) Ennek a táblának birtokcsoportok szerint összesített adatai az 1. tábla adataitól eltérnek. Itt minden földbirtokos annyiszor szerepel, ahány törvényhatóságban tulajdonosa számításba vétetett, míg az első táblában minden tulajdonos és annak földbirtoka csak egyszer szerepel. — *Les chiffres, totalisés par catégories de propriétés, diffèrent de ceux du tableau 1 où chaque propriétaire et propriété figurent une seule fois, tandis qu'ici, chaque propriétaire figure autant de fois qu'il y a de comitats où il possède de la terre.*

3. A földbirtokok összes, valamint haszonbérbe adott területe birtoknagyságcsoporthoz szerint.
Superficie totale des propriétés f. et celle des terres affermées, par catégories de grandeur.

Birtoknagyságcsoporthoz Catégories de grandeur	Propriétés										
	Szabadforgalmú földbirtok foncières à mutation libre				Korlátolt forg. földbirt. foncières à mut. limitée				Összes földbirtok foncières		
	összes leír bre total	haszon- bérbe adott afferμές	%		összes leír bre total	haszon- bérbe adott afferμές	%		összes au total	haszon- bérbe adott afferμές	%
	terület 1000 kat. hold en milliers d'arp. c.				terület 1000 k. h. 1000 arp. c.				terület 1000 kat. hold en milliers d'arp. c.		
5 k. h.-nál kisebb — moins de 5 arp. cad. szántó nélkül — n'ayant pas de terres labourables	134	6	4.5		4	0.5	12.5		138	7	5.1
szántófölddel — ayant des terres labourables	1.489	117	7.9		5	1.5	30.0		1.494	118	7.9
5—20 kat. holdas — arp. cad.	3.461	323	9.3		42	13	30.1		3.503	336	9.6
20—50 " " " "	2.067	283	13.7		105	28	26.7		2.172	311	14.3
50—100 " " " "	834	176	21.1		202	44	21.8		1.036	220	21.2
100—300 " " " "	812	224	27.6		510	70	13.7		1.322	294	22.2
300—1000 " " " "	991	261	26.3		617	73	11.8		1.608	334	20.8
1000—3000 " " " "	873	218	25.0		378	84	22.2		1.251	302	24.1
3000 kat. holdnál nagyobb — plus de 3000 arp. cad.	1.060	229	21.6		2.498	647	25.9		3.558	876	24.6
Összesen — Totaux	11.721	1.887	15.7		4.361	961	22.0		16.082	2.798	17.4
Ebből — Dont :											
Kisbirtok — Petites propriétés	7.985	905	11.3		358	87	24.3		8.343	992	11.9
Középbirtok — Moyennes propriétés	1.803	485	26.9		1.127	143	12.7		2.930	628	21.4
Nagybirtok — Grandes propriétés	1.933	447	23.2		2.876	731	25.4		4.809	1.178	24.5

arányszám csupán 5.3%, az alföldi 9.6 és a dunántúli 8.9%-os arányszámmal szemben.

A földbirtokoknak 2.8 millió kat. holdat tévő haszonbérbe adott területéből majdnem 1.2 millió kat. hold nagybirtokhoz, 1 millió kat. hold kisbirtokhoz, és valamivel több mint 600 ezer kat. hold középbirtokhoz tartozik (3. tábla). Az így felsorakoztatott általános adatok azonban csak hiányosan világítják meg a valóságot. A valóságot helyesen csak azok a részletes adatok mutatják, amelyek szabad és korlátolt forgalmú földbirtokok szerint, egymástól elkülönítve tárják elének a haszonbérletek területi adatait. Ezek szerint a haszonbérbe adott földekből 1.8 millió kat. holdnál valamivel több magán-személynek és majdnem 1 millió kat. hold jogi személynek tulajdona.

A magánszemélyek tulajdonában levő szabadforgalmú földbirtokokból 57 ezer kat. holdat külföldi állampolgárok, 330 ezer kat. holdat pedig többes foglalkozású egyének adnak haszonbérbe, ezek a területek a hasonló összes területnek már 26.9, illetőleg 32.7%-át alkotják. A külföldi honosok által haszonbérbe adott földeknek valamivel több mint fele nagybirtokhoz, nem egészen egyötöde kisbirtokhoz tartozik. A többes foglal-

kozásúaknál ellenben a nagybirtokhoz csak 5 ezer kat. hold haszonbéres föld, az összes területüknek 26.4%-a számítható, viszont az idetartozó kisbirtokok már 218 ezer, a középbirtokok pedig 107 ezer kat. holdat, összes területükből 28.8, illetőleg 46.5%-ot adnak haszonbérbe.

A jogi személyek tulajdonában levő korlátolt forgalmú földbirtokokat a tulajdon jogcíme alapján statisztikánk 16 jogcím szerint különbözteti meg. Közülük általában kilencnek, a haszonbérbeadás szempontjából pedig hatnak van jelentősége. Ezek a haszonbérbe adott terület nagyságának sorrendjében a következők: a hitbizományok 239 ezer, a községi, városi és törvényhatósági földbirtokok 202 ezer, a róm. kat. egyházi földbirtokok 170 ezer, az alapítványok 156 ezer, a református egyházi földbirtokok 58 ezer és a hitelintézeti földbirtokok 52 ezer kat. hold haszonbérbe adott területtel.

Földjeiknek legnagyobb hányadát, 262 ezer kat. holdnak 59.7%-át az alapítványok adják haszonbérbe. A többenél pedig a birtokféleség nagysága és a haszonbérbeadás mértéke ellentétes irányú. A róm. kat. egyházi földbirtokok 863 ezer kat. holdjának 19.7%-a, a 828 ezer kat. hold terjedelmű

községi, városi és törvényhatósági földbirtokoknak 24·4%-a, a hitbizományok 822 ezer kat. holdjának 29·1%-a, a református egyház 103 ezer kat. holdas földbirtokának 55·9%-a és a hitelintézeti földbirtokok 88 ezer kat. holdjának 59·1%-a van haszonbérben. A felsorolt birtokféléseknek, amelyeknek összesített területe majdnem 3 millió kat. hold, együttesen 877 ezer kat. holdja (29·6%) van haszonbérben, vagyis a korlátolt forgalmú földbirtokok haszonbérbe adott területének 91·3%-a. A fennmaradó 1·4 millió kat. holdas területre pedig csupán 84 ezer kat. hold (6·0%) haszonbérbe adott föld esik.

A haszonbérbeadás tekintetében számításba nem jövő birtokcsoportokra vonatkozóan pedig még azt említem meg, hogy a közbirtokossági és volt úrbéres földbirtokok 918 ezer, a kincstári földbirtokok 267 ezer és a különböző részvénytársaságok tulajdonában levő földbirtokok 127 ezer kat. holdjából egyenkint még 20 ezer kat. hold sincs haszonbérben. Az ezt előidéző okok közismertek.

A haszonbérbe adott földek sorából legjobban kiemelkedik: a szabadforgalmú kisbirtokoknak 905 ezer kat. holdja és a korlátolt forgalmú nagybirtokokhoz tartozó 731 ezer kat. holdas terület. Kiemelkedésük jelentősége még akkor is azonos marad, ha a kisbirtokok haszonbérbe adott területéből a többes foglalkozásúakra eső 218 ezer kat. hold kirekesztésével csak a parasztbirtokoknak haszonbérbe adott területét vesszük figyelembe. Ezek területe ugyanis a 700 ezer kat. holdat még így is majdnem eléri. De számottevő ezenfelül a szabadforgalmú közép- és nagybirtokoknak 400 és 500 ezer kat. hold között levő területe is. A korlátolt forgalmú közép- és kisbirtokokhoz tartozó 143, illetőleg 87 ezer kat. hold ellenben a felsorolt többi területhez képest már eltörpül.

A haszonbérbe adott terület *arányzáma*, amely országos átlagban 17·4%, a szabadforgalmú földbirtokokra vonatkozóan 15·7, a korlátoltakra nézve pedig 22·0%. Ezek az utóbbiak tehát nagyobb mértékben adják haszonbérbe földjeiket. Ép úgy, ahogy azt a haszonbérbe adás gyakoriságát jelző arányszámok mutatják.

Birtoknagyságcsoportonként a haszonbérbe adott területek elterjedését jelző arányszámok majdnem úgy alakulnak, mint a gyakoriságot jelző arányszámok. A haszonbérbe adott összes területre vonatkozó arányszámok, egynek kivételével, párhuzamosan a birtoknagyságcsoportok növekedé-

sével szintén egyre nagyobbak lesznek. A 20 kat. holdnál kisebb kisbirtokoknak még 10%-a sincs haszonbérbe adva, s még a 20-tól 50 kat. holdig terjedőknek is csak 14·3%-a, az 50 kat. holdnál kezdődő birtoknagyság-csoportokban ellenben az arányszám már mindenütt meghaladja a 20%-ot, sőt az 1000 kat. holdnál nagyobbaknál a 24%-ot is eléri. A kis visszaesés pedig a 300-tól 1.000 kat. holdig terjedő birtoknagyság-csoportnál mutatkozik, bár az arányszám itt is meghaladja a 20%-ot. Ennek a visszaesésnek oka, hogy a korlátolt forgalmú közbirtokossági és volt úrbéres földbirtokoknak zöme ide tartozik, azokat pedig nem szokás haszonbérbe adni.

A szabadforgalmú és korlátolt forgalmú földbirtokok arányszámai azonban már nagyon is ellentéteseknek mutatkoznak. Ezek a szabadforgalmú kisbirtokok összes csoportjainál még majdnem azonosak a kisbirtokokra vonatkozó azokkal az általános arányszámokkal, amelyek közül csak az 50—100 kat. holdasoké éri el a 20%-ot. A kisebb középbirtokoknál ellenben ez az arányszám már majdnem 28%-ra ugrik s még a nagyobb középbirtokoknál is 26, illetőleg még a kisebb nagybirtokoknál is 25%-on felül marad, s csak a 3.000 kat. holdat meghaladó nagybirtokoknál száll alá ismét 21·6%-ra. Az arányszámoknak ez az alakulása azt mutatja, hogy a haszonbérbeadás elterjedése az 50 kat. holdnál nagyobb kisbirtoktól kezdve, de különösen a középbirtokoknál és a kisebb nagybirtokoknál számottevő. Közbevetőleg meg kell itt jegyeznem, hogy a felsorolt kiemelkedő arányszámok éppen azoknál a birtoknagyság-csoportoknál mutatkoznak, amelyeket a földbirtokpolitikai törvényjavaslat legutóbbi tárgyalása során Bethlen István gr. vett védelembe.

A korlátolt forgalmú földbirtokoknál már egészen más a helyzet. Az arányszám itt már a szántófölddel rendelkező törpebirtokoknál is eléri a 30%-ot, s ugyanannyi marad a 20 kat. holdig terjedő kisbirtokoknál is. A legkülönbözőbb javadalmi földbirtokok ugyanis ide tartoznak. Ugyanez az oka annak is, hogy az arányszám a többi kisbirtoknagyság-csoportnál szintén 20% felett marad. A középbirtokoknál ellenben az arányszám már lényegesen aláhanyatlík. Ezeknek már látlagosan csak mintegy 13%-a van haszonbérbe adva, mert a közbirtokossági és volt úrbéres földbirtokoknak legnagyobb hányada középbirtok, s ezeket a község lakossága által használt legelő- és erdőterületre való tekintettel nem szokás

4. Az összes és haszonbérbe adott szántóföld területe birtokcsoportok szerint.

Superficie totale des terres labourables avec indication des terres labourables affermées, par catégories de propriétés.

Birtokcsoport <i>Catégories de propriétés</i>	<i>P r o p r i é t é s</i>						Összes földbirtok <i>Ensemble des propriétés f.</i>		
	Szabadforgalmú földbirtok <i>à mutation libre</i>			Korlátolt forgalmú földbirtok <i>à mutation limitée</i>					
	összes terres labourables au total	haszonbérbe adott - terres labourables affermées	0/0	összes terres labourables au total	haszonbérbe adott - terres labourables affermées	0/0	összes terres labourables au total	haszonbérbe adott - terres labourables affermées	0/0
	terület 1000 kat. hold en milliers d'arp. c.			terület 1000 kat. hold en milliers d'arp. c.			terület 1000 kat. hold en milliers d'arp. c.		
Kisbirtok — <i>Petites propriétés</i>	6.223	737	11·8	155	71	45·8	6.378	808	12·7
Középbirtok — <i>Moyennes propriétés</i>	1.226	371	30·3	194	110	56·7	1.420	481	33·9
Nagybirtok — <i>Grandes propriétés</i>	1.026	333	32·5	939	545	58·0	1.965	878	44·7
Összesen — <i>Totaux</i>	8.475	1.441	17·0	1.288	726	56·4	9.763	2.167	22·2

haszonbérbe adni. A nagybirtokoknál az arányszám ismét 20 % fölé emelkedik és a kisebb nagybirtokosok földjeiknek már 22 % -át, a 3.000 kat. holdasnál nagyobbak pedig már 26 % -át adják haszonbérbe.

A haszonbérbe adott területnek megoszlása *mívelési ágak* szerint, különösen a szántóföld tekintetében sokkal kedvezőbb, mint az országos területé. Ez természetes következménye annak, hogy a kisbirtokok haszonbérbe úgyszólván kizárólag szántóföldet keresnek, a közép- és nagybirtokok pedig haszonbérbe szintén inkább azokat a földbirtokokat veszik, amelyek nagyjából szántóföldről állanak. A három legnagyobb mívelési ágat véve figyelembe, a földbirtokok összes területéből a szántóföldnek 60·7 %, a legelőnek 10·6 %, az erdőnek pedig 12·0 % a részesedése. Ezzel szemben a haszonbéres földekhez tartozó majdnem 2·2 millió kat. holdat tevő szántóföldre már 77·4 % esik, míg a 261 ezer, illetőleg 63 ezer kat. hold kiterjedésű másik két mívelési ágra csak 9·3, illetőleg 2·3 % jut.

A mívelési ágakhoz tartozó területek részletezése birtokcsoportok szerint nem áll ugyan rendelkezésre, a szántóföldnek ilyen irányú megoszlása azonban a Gazdacímár adatai segítségével megállapítható.

A számítás útján nyert részletes adatok szerint (4. tábla) a szántóföldeknek általában 22·2 % -a és minden vonatkozásban is nagyobb hányada van haszonbérbe adva, mint a földbirtokok azonos vonatkozású összes területének. Különösen nagy ez a többlet a korlátolt forgalmú földbirtokok valamennyi birtokcsoportjánál. Ezek összes területüknek csak 22·0 % -át, ellenben szántóföldjeiknek már 56·4 % -át adják haszonbérbe. Ezt nagy legelő- és erdőterületük és általában területüknek mívelési ágak szerint vett hátrányos megoszlása magyarázza.

Ugyanez az oka annak is, hogy az egyéni nagybirtokok haszonbérbe adott szántóföldjének részesedési aránya is nagyobb, mint az összes területre vonatkozó hasonló arányszám (32·5 %, 23·2 % -kal szemben). Sőt meghaladja ennek következtében a középbirtokok haszonbérben levő szántóföldjének részesedési arányát (30·3 %) is, holott az összes területre vonatkozó hasonló arányszámok közül még a középbirtokok arányszáma (26·9 %) múlja felül a nagybirtokokét (23·2 %).

A haszonbérbe adott területnek *ország-részek* szerint részletezett adatai (5. tábla) a haszonbérleti viszonyokat más irányban is érdekesen világítják meg. Az összes földbirtoknak, valamint a kis-, közép- és nagybirtoknak országreszenként tagolt adatai, vonatkoznak is azok akár szabadforgalmú, akár korlátolt forgalmú földbirtokokra, akár ezeknek honosság és foglalkozás, illetőleg jogcím szerint megkülönböztetett csoportjaira, mind azt mutatják, hogy a legtöbb föld az Alföldön van haszonbérben. Az alföldi összes földbirtokok területének 21 % -a van haszonbérbe adva. Ez az arányszám a Dunántúlon csak 15·3 %, az Északi Dombosvidéken pedig még a 12·1 % -ot is alig éri el. Ugyanígy az alföldi szabadforgalmú földbirtokoknak 18·7 és a korlátolt forgalmúaknak 28·6 % -a van haszonbérben, míg a Dunántúl csak 13·3 és 19·8, az északi vármegyékben pedig csupán 11·5 és 13·2 %. A kis-, közép- és nagybirtokcsoportoknál is ugyanaz a helyzet. Ezek sorából különösen kimagasló a szabadforgalmú kisbirtokoknak Alföldre eső 15·0 % -os arányszáma, amely majdnem kétszerese a dunántúli 8·2 % -os és több mint kétszerese az északi dombosvidékre vonatkozó 6·3 % -os arányszámnak.

5. A földbirtokok összes, valamint haszonbérbe adott területe országrészek és birtokcsoportok szerint ¹⁾.

Superficie totale des propriétés foncières avec indication des superficies affermées, par régions et catégories de propriétés ¹⁾.

Országgrész Régions	P r o p r i é t é s						Összes földbirtok Ensemble des propriétés		
	Szabadforgalmú földbirtok à mutation libre			Korlátozott forgalmú földbirtok à mutation limitée					
	összes au total	haszonbérbe adott superficies affermees	%	összes au total	haszonbérbe adott superficies affermees	%	összes super- ficie totale	haszonbérbe adott superficies affermees	%
	terület 1000 kat. hold en milliers d'arp. cad.			terület 1000 kat. hold en milliers d'arp. cad.			terület 1000 kat. hold en milliers d'arp. cad.		
a) K i s b i r t o k — P e t i t e s p r o p r i é t é s									
Dunántúl —									
Transdanubie . . .	2.991	245	8.2	192	46	24.0	3.183	291	9.1
Alföld — Grande									
Plaine	3.962	595	15.0	105	34	32.4	4.067	629	15.5
Észak — Nord . . .	1.044	66	6.3	75	14	18.7	1.119	80	7.1
b) K ö z é p b i r t o k — M o y e n n e s p r o p r i é t é s									
Dunántúl —									
Transdanubie . . .	497	135	27.2	486	53	10.9	983	188	19.1
Alföld — Grande									
Plaine	1.040	296	28.5	454	93	20.5	1.494	389	26.2
Észak — Nord . . .	339	80	23.6	263	29	11.0	602	109	18.1
c) N a g y b i r t o k — G r a n d e s p r o p r i é t é s									
Dunántúl —									
Transdanubie . . .	902	205	22.7	1.308	294	22.5	2.210	499	22.2
Alföld — Grande									
Plaine	629	164	26.1	1.088	345	31.7	1.717	509	29.6
Észak — Nord . . .	317	51	16.2	390	53	13.6	707	104	14.7
d) Ö s s z e s f ö l d b i r t o k — E n s e m b l e d e s p r o p r i é t é s									
Dunántúl —									
Transdanubie . . .	4.390	585	13.3	1.986	393	19.8	6.376	978	15.3
Alföld — Grande									
Plaine	5.631	1.055	18.7	1.647	472	28.6	7.278	1.527	21.0
Észak — Nord . . .	1.700	197	11.5	728	96	13.2	2.428	293	12.1

¹⁾ Ennek a táblának birtokcsoportok szerint összesített adatai a 3. tábla adataitól eltérnek. Itt a földbirtokoknak törvényhatóságok szerint kimutatott területi adatai vannak összesítve, míg a 3. táblában a földbirtokoknak tulajdonosonként összevont területi adatai országos összegben vannak kimutatva.

¹⁾ Les chiffres, totalisés par catégories de propriétés, diffèrent de ceux du tableau 3. Ici, on offre le total des données sur la superficie des propriétés indiquées par comitats, tandis que le tableau 3 donne pour le pays entier le total des chiffres sur la superficie des propriétés, lesquels indiquent ensemble les terres appartenant à un même propriétaire.

Törvényhatóságok szerint tekintve ezeket az adatokat (6., 7. és 8. tábla) szembe-ötlő, hogy a Dunántúlon is vannak olyan vármegyék, amelyekben ezek az arányszámok szintén elérik az alföldi arányszámokat, s hogy ezeknek a vármegyéknek éppen úgy sík a területe, mint az alföldi törvényhatóságoké. Más adatok pedig azt is valószínűvé teszik, hogy az említett dunántúli törvényhatóságokkal határos kisebb-nagyobb területeken szintén előfordulhatnak

hasonló arányszámok. Ezért mellőzöm is a nagy közigazgatási egységek szerint tagolt adatoknak méltatását. Ezek tájékoztatnak ugyan, de a gazdasági vonatkozású jelenségeket csak elmosódva tüntetik fel. Helyetük inkább a kisebb területekre vonatkozó és a gazdaságilag összetartozó vidékek viszonyait közvetlenebbül feltáró járási és városi adatok alapján ismertetem a haszonbérbe adott területek földrajzi elterjedését, s azt térképen is szemléltetem (1. térkép).

6. A földbirtokok összes, valamint haszonbérbe adott területe birtokcsoportok és törvényhatóságok szerint.

Superficie totale des propriétés foncières avec indication des superficies affermées, par catégories de propriétés et par comitats et villes autonomes.

Országgrész, törvényhatóság Régions, comitats et villes autonomes	S u p e r f i c i e											
	a f f e r m é e											
	A kis des petites	A közép des moyennes	A nagy des grandes	Az összes — de l'ensemble des	A kis des petites	A közép des moyennes	A nagy des grandes	Az összes — de l'ensemble des	A kis des petites	A közép des moyennes	A nagy des grandes	Az összes — de l'ensemble des
	földbirtokok területe propriétés f.				földbirtokok haszon- bérbe adott területe propriétés f.				földbirtokok haszon- bérbe adott területe a hasonló összes terület %-ában propriétés f. par rapp. à la su- perficie totale de ces propriétés (%)			
1000 kat. hold — en milliers d'arp. cad.												
A) Dunántúl — Transdanubie												
Baranya vm.*) (Pécs tjv. is — y compr. la ville autonome de Pécs)	421	101	173	695	21	13	41	75	5.0	13.0	23.6	10.8
Fejér vm. (Székesfehérvár tjv. is — y compr. la ville autonome de Székesfehérvár)	278	122	314	714	37	24	84	145	13.4	20.1	26.6	20.4
Győr, Moson és Pozsony vm. (Győr tjv. is — y compr. la ville auton. de Győr)	219	79	113	411	38	24	29	91	17.4	31.2	25.5	22.3
Komárom és Esztergom vm.	148	49	145	342	21	15	15	51	14.5	28.7	10.5	14.9
Somogy vm.	485	163	512	1.160	27	20	142	189	5.6	12.1	27.7	16.3
Sopron vm. (Sopron tjv. is — y compr. la ville autonome de Sopron)	178	41	118	337	33	11	30	74	18.4	28.4	25.0	21.9
Tolna vm.	367	86	169	622	30	16	64	110	8.0	18.4	37.9	17.5
Vas vm.	351	87	132	570	35	27	20	82	10.0	31.5	15.0	14.4
Veszprém vm.	316	104	267	687	38	22	51	111	12.1	21.8	19.1	16.3
Zala vm.	421	151	266	838	11	14	24	49	2.7	9.1	9.1	5.9
A) Összesen — Totaux	3.184	983	2.209	6.376	291	186	500	977	9.2	19.1	22.6	15.3
B) Alföld — Grande Plaine												
Bács-Bodrog vm. (Baja tjv. is — y compr. la ville autonome de Baja)	205	38	80	323	24	7	36	67	11.6	18.0	50.8	20.9
Békés vm.	386	95	156	637	85	28	28	141	22.2	29.8	18.1	22.3
Bihar vm.	246	107	124	477	31	33	46	110	12.6	31.0	37.2	23.1
Csanád, Arad és Torontál vm.	215	71	61	347	44	19	6	69	20.2	26.5	10.0	19.7
Csongrád vm.	192	43	92	327	31	8	28	67	16.0	20.2	31.4	20.9
Hódmezővásárhely tjv.**)	105	22	5	132	29	7	1	37	27.9	29.1	29.1	28.2
Szeged tjv.	73	5	64	142	2	—	45	47	2.9	9.8	70.5	33.7
Hajdu vm.	214	70	129	413	47	23	42	112	21.9	33.0	32.2	27.0
Debrecen tjv.	57	24	85	166	26	10	26	62	45.8	39.0	30.7	37.1
Jász-Nagykun-Szolnok vm.	553	214	141	908	116	68	58	242	20.9	32.0	41.0	26.6
Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. (Budapest szföv. is — y compr. Budapest)	1.176	465	431	2.072	127	102	105	334	10.7	21.9	24.4	16.1
Kecskemét tjv.	89	27	46	162	20	10	18	48	21.6	35.7	38.5	28.7
Szabolcs és Ung vm.	359	211	237	807	32	57	54	143	9.1	26.7	22.7	17.7
Szatmár, Ugocsa és Bereg vm.	198	100	66	364	16	19	14	49	7.7	19.1	20.8	13.2
B) Összesen — Totaux	4.068	1.492	1.717	7.277	630	391	507	1.528	15.4	26.2	29.6	21.0
C) Észak — Nord												
Abaúj-Torna vm.	147	76	67	290	12	13	5	30	8.0	17.1	7.1	10.2
Borsod, Gömör és Kishont vm. (Miskolc tjv. is — y compr. la ville autonome de Miskolc)	329	161	193	683	25	21	35	81	7.4	13.4	18.2	11.8
Heves vm.	311	160	178	649	22	33	24	79	7.3	20.4	13.4	12.2
Nógrád és Hont vm.	198	139	165	502	10	28	21	59	5.3	19.9	12.2	11.6
Zemplén vm.	134	66	103	303	11	15	18	44	8.1	23.3	18.4	14.9
C) Összesen — Totaux	1.119	602	706	2.427	80	110	103	293	7.1	18.3	14.6	12.1
Magyarország összesen — Hongrie entière	8.371	3.077	4.632	16.080	1.001	687	1.110	2.798	11.9	22.4	24.0	17.4

*) Vm. = comitat. — **) Tjv. = ville autonome.

7. A szabadforgalmú földbirtokok összes, valamint haszonbérbe adott területe birtokcsoportok és törvényhatóságok szerint.

Superficie totale des propriétés f. à mutation libre, avec indication des superficies affermées, par catégories de propriétés et par comitats et villes autonomes.

Országgrész, törvényhatóság Régions, comitats et villes autonomes	S u p e r f i c i e											
					a f f e r m é e							
	A kis des petites	A közép des moyennes	A nagy des grandes	Az összes — de l'ensemble des	A kis des petites	A közép des moyennes	A nagy des grandes	Az összes — de l'ensemble des	A kis des petites	A közép des moyennes	A nagy des grandes	Az összes — de l'ensemble des
	földbirtokok területe propriétés f.				földbirtokok haszon- bérbe adott területe propriétés f.				szabadforgalmú föld- birtokok haszonbér- be adott területe hasonló összes terü- let %-ában — pro- priétés f. à mutation libre, par rapp. à la superficie totale de ces propriétés (%)			
	1000 kat. hold — en milliers d'arp. cad.											
A) Dunántúl — Transdanubie												
Baranya vm.*) (Pécs tjv. is — y compr. la ville autonome de Pécs)	395	28	44	467	16	9	13	38	4.1	32.1	29.6	8.2
Fejér vm. (Székesfehérvár tjv. is — y compr. la ville autonome de Székesfehérvár)	262	84	178	524	31	17	42	90	11.8	20.4	23.6	17.2
Győr, Moson és Pozsony vm. (Győr tjv. is — y compr. la ville auton. de Győr)	206	41	55	302	34	16	23	73	16.5	40.0	41.5	24.2
Komárom és Esztergom vm.	139	18	32	189	18	9	3	30	13.1	46.4	9.2	15.6
Somogy vm.	457	72	262	791	22	16	70	108	4.8	22.5	26.7	13.7
Sopron vm. (Sopron tjv. is — y compr. la ville autonome de Sopron)	165	19	26	210	28	7	9	44	16.9	38.0	33.1	20.9
Tolna vm.	355	40	69	464	26	10	15	51	7.2	25.3	21.8	10.9
Vas vm.	327	62	85	474	30	22	10	62	9.3	35.3	11.5	13.0
Veszprém vm.	293	54	87	434	32	17	17	66	11.0	31.7	20.1	15.4
Zala vm.	393	79	63	535	9	10	4	23	2.4	12.7	5.9	4.3
A) Összesen — Totaux	2.992	497	901	4.390	246	133	206	585	8.2	26.9	22.8	13.3
B) Alföld — Grande Plaine												
Bács-Bodrog vm. (Baja tjv. is — y compr. la ville autonome de Baja)	202	26	28	256	22	4	19	45	10.9	17.5	69.0	18.3
Békés vm.	381	63	99	543	83	17	21	121	21.9	26.9	21.4	22.4
Bihar vm.	238	57	52	347	28	23	16	67	11.6	40.3	30.9	19.3
Csanád, Arad és Torontál vm.	211	49	19	279	42	12	2	56	19.7	24.2	12.0	20.0
Csongrád vm.	189	29	23	241	29	5	6	40	15.4	17.8	27.3	16.8
Hódmezővásárhely tjv.**)	104	19	—	123	29	5	—	34	27.7	26.2	—	27.5
Szeged tjv.	72	4	—	76	2	—	—	2	2.7	8.7	—	3.1
Hajdu vm.	211	38	41	290	45	13	14	72	21.5	33.7	34.4	24.9
Debrecen tjv.	56	21	3	80	25	7	—	32	45.6	32.9	—	40.7
Jász-Nagykun-Szolnok vm.	545	166	69	780	112	58	20	190	20.5	35.0	27.9	24.2
Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. (Budapest szföv. is — y compr. Budapest)	1.147	315	109	1.571	117	79	26	222	10.2	25.0	24.1	14.1
Kecskemét tjv.	88	24	2	114	19	8	—	27	21.3	34.1	—	23.7
Szabolcs és Ung vm.	337	157	137	631	29	48	34	111	8.6	30.3	24.7	17.5
Szatmár, Ugocsa és Bereg vm.	182	70	48	300	14	16	6	36	7.6	23.4	11.2	11.8
B) Összesen — Totaux	3.963	1.038	630	5.631	596	295	164	1.055	15.1	28.5	26.1	18.7
C) Észak — Nord												
Abaúj-Torna vm.	133	48	33	214	10	10	3	23	7.5	20.1	9.5	10.7
Borsod, Gömör és Kishont vm. (Miskolc tjv. is — y compr. la ville autonome de Miskolc)	307	85	76	468	20	16	18	54	6.3	19.6	23.6	11.5
Heves vm.	299	90	55	444	20	25	7	52	6.8	27.8	11.6	11.6
Nógrád és Hont vm.	181	89	95	365	6	22	10	38	3.7	23.9	10.0	10.3
Zemplén vm.	125	27	57	209	10	12	8	30	7.6	43.7	14.9	14.6
C) Összesen — Totaux	1.045	339	316	1.700	66	85	46	197	6.3	25.1	14.4	11.6
Magyarország összesen — Hongrie entière	8.000	1.874	1.847	11.721	908	513	416	1.837	11.3	27.5	22.5	15.7

*) Vm. = comitat. — **) Tjv. = ville autonome.

8. Az összes és a szabadforgalmú kisbirtokok haszonbérbe adott területe az összes és a szabadforgalmú kisbirtokok területének %ában birtoknagyságcsoporthoz és törvényhatóságok szerint.

Superficies affermées des petites propriétés f. avec indication des petites propriétés à mutation libre, par rapport à la superficie totale des petites propriétés et à celle des petites propriétés à mutation libre (%), par catégories de grandeur et par comitats et villes autonomes.

Országgrész, törvényhatóság Régions, comitats et villes autonomes	Superficie affermée									
	des petites propriétés de					des petites propriétés à mutation libre de				
	A	Az	A	A	Az	A	Az	A	A	Az
	0-5	5-10	10-20	20-50	50-100	0-5	5-10	10-20	20-50	50-100
	kat. holdas — arp. cad.					kat. holdas — arp. cad.				
	kisbirtokok haszonbérbe adott területe a hasonló összes terület %-ában p. rapp. à la superficie totale de ces propriétés (%)					szabadforgalmú kisbirtokok haszonbérbe adott területe a hasonló összes terület %-ában — p. rapp. à la superficie totale de ces propriétés (%)				
A) Dunántúl — Transdanubie										
Baranya vm. *) (Pécs tjv. is — y compr. la ville autonome de Pécs)	3.9	4.5	4.0	5.5	11.1	3.8	4.2	3.6	4.0	10.4
Fejér vm. (Székesfehérvár tjv. is — y compr. la ville autonome de Székesfehérvár)	10.4	11.6	10.8	13.8	29.6	10.4	11.5	10.1	11.7	23.9
Győr, Moson és Pozsony vm. (Győr tjv. is — y compr. la ville auton. de Győr)	14.3	15.5	15.8	17.7	24.0	14.2	15.3	15.2	16.5	22.4
Komárom és Esztergom vm.	8.9	12.9	11.4	16.0	32.1	8.8	12.7	10.7	14.1	32.6
Somogy vm.	4.7	5.6	5.0	5.7	11.7	4.6	5.3	4.5	4.2	8.1
Sopron vm. (Sopron tjv. is — y compr. la ville autonome de Sopron)	16.9	15.2	14.6	21.1	36.7	16.7	14.7	13.6	19.2	37.6
Tolna vm.	6.1	6.6	7.9	7.8	16.9	6.1	6.4	7.6	6.5	14.4
Vas vm.	13.1	8.6	6.8	9.2	19.2	12.9	8.2	6.4	8.0	20.2
Veszprém vm.	12.5	11.2	9.1	11.9	20.9	12.4	10.9	8.5	10.1	20.1
Zala vm.	2.9	2.1	2.0	2.9	6.0	2.9	1.9	1.7	2.2	7.2
A) Összesen — Totaux	8.2	7.7	7.2	9.7	19.5	8.0	7.4	6.7	8.3	18.7
B) Alföld — Grande Plaine										
Bács-Bodrog vm. (Baja tjv. is — y compr. la ville autonome de Baja)	5.0	9.9	12.4	12.7	17.7	5.0	9.8	12.3	12.1	14.9
Békés vm.	14.8	20.3	23.4	26.5	23.4	14.8	20.2	23.3	26.1	22.2
Bihar vm.	5.6	7.9	11.8	15.7	25.3	5.5	7.8	11.3	14.3	23.1
Csanád, Arad és Torontál vm.	13.4	18.3	21.7	24.2	22.2	13.2	18.1	21.2	23.6	20.6
Csongrád vm.	8.4	11.8	12.2	21.6	23.6	8.4	10.9	11.9	20.8	22.9
Hódmezővásárhely tjv. **)	17.5	25.0	28.6	32.3	25.0	17.4	25.1	28.7	32.4	24.2
Szeged tjv.	3.8	2.9	2.7	2.2	4.0	3.8	2.7	2.5	1.9	4.1
Hajdu vm.	11.8	16.8	19.1	26.2	35.1	11.7	16.8	19.0	25.7	34.2
Debrecen tjv.	21.6	35.7	55.4	45.6	52.3	21.3	35.5	55.4	46.5	52.0
Jász-Nagykun-Szolnok vm.	11.5	15.1	19.0	25.0	28.7	11.4	15.0	18.9	24.9	27.5
Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. (Budapest szföv. is — y compr. Budapest)	5.1	7.3	9.2	12.8	19.5	5.0	7.2	8.8	12.2	18.4
Kecskemét tjv.	7.0	12.1	16.1	24.8	32.1	7.0	11.8	15.7	24.6	31.9
Szabolcs és Ung vm.	4.9	5.7	7.5	9.3	22.0	4.8	5.6	7.3	8.9	24.0
Szatmár, Ugocsa és Bereg vm.	5.3	6.1	6.2	8.4	13.2	5.3	6.1	5.8	8.3	15.1
B) Összesen — Totaux	8.1	11.3	16.2	18.9	23.7	8.0	11.2	14.1	18.5	23.1
C) Észak — Nord										
Abaúj-Torna vm.	7.7	9.3	7.5	6.6	10.8	7.6	9.0	7.3	5.8	10.6
Borsod, Gömör és Kishont vm. (Miskolc tjv. is — y compr. la ville autonome de Miskolc)	4.5	6.3	6.1	7.9	13.7	4.4	6.1	5.7	6.5	11.5
Heves vm.	4.8	5.6	7.1	9.2	13.5	4.8	5.5	6.8	8.3	12.2
Nógrád és Hont vm.	2.9	2.1	2.5	7.5	18.5	2.8	1.9	2.1	4.6	19.1
Zemplén vm.	5.9	6.5	6.6	10.2	17.3	5.9	6.3	6.4	9.1	20.8
C) Összesen — Totaux	4.8	5.7	5.9	8.2	14.4	4.7	5.5	5.6	6.8	13.4
Magyarország összesen — Hongrie entière	7.6	8.9	10.2	14.4	21.3	7.5	8.7	9.8	13.7	21.1

*) Vm. = comitat. — **) Tjv. = ville autonome.

A térképen a járásokon kívül csak azok a városok szerepelnek, amelyeknek területe legalább 25 ezer kat. hold, vagyis Budapesten kívül csakis azok, amelyeknek mezőgazdasági jellegük van. A többi törvényhatósági vagy megyei város abba a járásba van beleolvasztva, amely őt körülveszi. Az ábrázolás alapjául pedig azok az arányszámok szolgálnak, amelyek mutatják, hogy a járás illetőleg város földbirtokterületének mekkora hányada van haszonbérbe adva. A haszonbérbe adásnak e mérőszámai alapján azután a járásokat és városokat három csoportba soroltam. A felső csoportba azokat, amelyeknek mérőszáma meghaladja a 17·4 %-os országos átlagnak 90 %-át, a 15·6 %-ot, az alsóba azokat, amelyeknek mérőszáma az átlagnak 45 %-át, a 7·8 %-ot sem éri el, a középsőbe pedig azokat, amelyeknek mérőszáma legalább 7·8, de legfeljebb 15·6 %-os. A térkép megszerkesztésének alapjául kizárólag azért szolgált az országos átlagnak csupán 90 %-a, hogy azok a járások is, amelyeknek csak egy részében éri el az arányszám az országos átlagot, szintén ahhoz a kiemelt területhez számíttassanak, ahol a haszonbérbe adás mértéke a legnagyobb.

A térkép által mutatott eredménv bámulatos szabályszerűséget tár elénk. Ha a térkép mellé állítjuk az ország hegyrajzi térképét, s figyelemmel vagyunk arra is, hogy térképünkön csak járási pontosságú az ábrázolás, a térképeknek egybevágósága kétségtelenül megállapítható. A sík területeken a legnagyobb, a dombos és hegyes vidékeken pedig közepes, illetőleg legkisebb a haszonbérbe adásnak mérőszáma. A haszonbérbe adás tehát elsősorban az ország sík területén van elterjedve, de — ahogy az a térképről szintén leolvasható — e sík területen is csak ott, ahol a talaj jó és a mezőgazdasági termelést sem fűtőhomok, sem láp, mocsár és vadvíz, sem árvíz által fenyegetett terület, sem szikben bővelkedő földek vagy tavak nem, vagy legalább is alig hátráltatják. A haszonbérrelt terület elterjedése tehát függ a talaj minőségétől is. Sőt talán még a talajnak lazaságát előmozdító és így annak könnyebb megmunkálását elősegítő földtani alakulás is befolyásolja azt, mert amint az ország sík területének három legnagyobb részére vonatkozó átlagos arányszámok mutatják, a haszonbérbe

adás terjedelme nyugatról-keletnek haladva egyre nagyobb lesz és mintegy 28 %-kal a Nagykunságban és a Hajduságban, 37 %-kal pedig legfőképpen Debrecenben éri el tetőfokát.

Az országnak azon a sík területén, amely a legnagyobb mérőszámok alapján a térképen leginkább kiemelkedik, hat egymással össze nem függő rész különböztethető meg. Ezek nagyságuk sorrendjében a következők: a Nagy-Alföld a már említett gyengébb minőségű földek kivételével: 4·9 millió összes és 1·2 millió kat. hold haszonbérbe adott területtel; a Kis-Alföld a Rábaközszel és Hansággal, Esztergom és Fejér vármegyékig, Vas vármegye két északi és Veszprém vármegye pápai járásával 1·4 millió, illetőleg 300 ezer kat. hold területtel; a Mezőföld és a Somogvság, amely Fejér vármegye három déli járásából, Veszprém vármegye enyingi járásából és Somogynak váltakozottan sík s dombos vidékéből, együttesen 1·4 millió, illetőleg 300 ezer kat. hold területből áll. A kisebb területek pedig: a Bácska a Sárközzel 507 ezer, illetőleg 112 ezer kat. holddal, az Ormányság 224 ezer, illetőleg 37 ezer kat. holddal, végül a Galga és az Ipoly völgye 149 ezer kat. hold összes és 31 ezer kat. hold haszonbérbe adott területtel.

A területeknek össze nem függése azonban csak látszólagos, mert községi pontosságú ábrázolás esetén bizonyára ezek is összefüggnének s az egész területet legfeljebb csak a dunántúli középhegység választaná két részre. Az ábrázolásnak ez a módja azonban mindenestre érdekesen igazolja, hogy a haszonbérletek elterjedése feltétlenül a jó talajú sík területeken a legnagyobb, mert ez a megállapítás még a legkisebb területekre vonatkozóan is érvényesnek bizonyul. Az Ormányságnak, a Sárköznek, az Ipolya Galga- és a Hernádvölgy egyrészének ide-sorozása is ezt igazolja.

A fontosabb adatok, amelyek erre a kiemelt sík területre vonatkoznak, a következők: a földbirtokok 8·6 millió kat. holdat tevő összes területéből 2·0 millió kat. hold, vagyis a 17·4 %-os országos átlaggal szemben már 23·8 % a haszonbérbe adott terület. A földbirtokok országos területének 53·5 %-a, a haszonbérbe adott területnek ellenben már 72·6 %-a esik erre a kiemelt területre. Birtokcsoportok szerint pedig részben még kedvezőbb is a kiemelt területnek ez az arányszáma; a kisbirtokoknál már 75·7 %-ot, a középbirtokoknál még ennél is többet, 77·1

%-ot tesz, s csak a nagybirtokoknál száll alá 68·5%-ra. Sőt hasonlóan alakulnak az arányszámok minden más vonatkozásban is. Akár a szabadforgalmú, akár a korlátozott forgalmú földbirtokok különböző csoportjairól, akár a szántóföldek hasznóbérbe adott területéről van szó, mindenütt hasonló arányszámokkal találkozunk. Mindezek a számadatok tehát azt igazolják, hogy a földhasznóbérleteknek hazánk sík vidékein feltétlenül nagy a jelentősége. Jelentőségük itt az ország másik feléhez képest a kétszeresnél is nagyobbak mutatkozik, mert ott a földbirtokok 7·5 millió kat. holdat tevő területéből már csak 760 ezer kat. hold, az összes területnek csupán 10·1%-a van hasznóbérben.

Ezzel a megállapítással megdől minden feltevés, amely eddig — megfelelő adatok hiányában — a hasznóbéres földek elterjedése tekintetében a köztudatban élt. A hasznóbérletek elterjedése nem indokolható sem a népesség sűrűségével, sem a földbirtokosok nemzetiségével, sem a nincstelenséggel, a törpebirtokosok földhétséggel, sem pedig az özegek kezében lévő földbirtokok nagyobbarányú hasznóbérbe adásával. A kérdés mind a hasznóbérbe adó, mind a hasznóbérbe vevő oldaláról kizárólag gazdasági kérdésnek, még helyesebben kifejezve, kizárólag üzleti kérdésnek tekinthető. Földhasznóbérlettel találkozhatunk mindenütt ott, ahol mind a hasznóbérbe adó, mind a hasznóbérbe vevő megtalálja a maga számítását. Elterjedésük pedig ott nagyobb, ahol a talaj jó, könnyen művelhető és általában, ahol a földdel kapcsolatos termelési tényezők megbízhatók.

A kisbirtokosok által hasznóbérbe adott területnek fontosságára és kiemelkedő nagyságára való tekintettel elkészültek azok az adatok, valamint térkép is (2. térkép), amelyek az előbbiekhöz hasonló módon a kisbirtokból hasznóbérbe adott földeknek elterjedéséről számolnak be. Ezen a térképen az országnak az a része, ahol a kisbirtokosok az országos átlagon felül adják hasznóbérbe földjeiket, szűkebb terjedelmű, mint az, amely általában a földbirtokosok által hasznóbérbe adott összes területekre vonatkozik. A Dunántúl déli részének, valamint Szabolcsnak egyes járásai, továbbá a Tisza felső folyása mentén elterülő néhány járás és Szeged város, valamint néhány magában álló járás is elmaradt róla.

Ezek a területeken a hasznóbérbe adott földek főleg nagy- és középbirtokokhoz tartoznak. Ezzel szemben azonban néhány olyan járással gyarapodott, ahol viszont a kisbirtok hasznóbérbe adott területének arányszáma már kimagaslik. Ennek a térképnek az a különös érdekessége, hogy amíg a kiemelt sík terület csak 7·0 millió kat. holdra, az ország földbirtokterületének csupán 43·6%-ára terjed, addig a kisbirtokosok által hasznóbérbe adott terület mégis 721 ezer kat. hold, összes területüknek 72·8%-a. Így tehát csupán 30 ezer kat. holddal, alig 3%-kal kevesebb, mint amennyiről az első összeállítás szól. S e mellett arról is tanúsodik, hogy a kisbirtokok hasznóbérbeadásánál a sík területeknek, a jó talajnak és a megbízható földeknek még nagyobb jelentősége van, mint a hasznóbérbe adásnál általában.

Annak megvilágítása céljából, hogy a hasznóbérbe adás tekintetében az egyes birtokcsoportoknak *hol van vezető szerepe*, járási pontossággal megállapítást nyert az is, hogy a birtokcsoportok közül melyik ad viszonylagosan legtöbbet hasznóbérbe. A hasznóbérbeadásnak ezt az elterjedését szintén térkép (3. térkép) ábrázolja. A hasznóbérbe adott kisbirtokok főleg a Nagy-Alföldön, a Tisza mentén és a Kis-Alföld keleti részén alkotnak összefüggő területeket. Az efféle középbirtokok az északi vármegyékben, Szabolcsban, Pest vármegyében és Zalában találhatók leginkább. Az ilyen nagybirtokok pedig a Dunántúlnak déli és keleti részén vannak leginkább elterjedve, de az Alföldön is alkotnak kisebb összefüggő területeket. Az elterjedésnek ez az ábrázolása világosan mutatja, hogy minden birtokcsoport ott adja a legtöbbet hasznóbérbe, ahol területe is a legszámottevőbb. A hasznóbérleteknek elterjedése tehát ebben a megvilágításban is tisztán gazdasági jellegűnek mutatkozik, mert az országnak úgyszólván minden vidékén, főleg attól a földbirtokcsoporttól veszik hasznóbérbe a földeket, amelyek ott leginkább elvannak terjedve. Ezt erősíti meg nagyon jellegzetesen az is, hogy hegyes vidékeinken, ahol a kisbirtokok vannak túlsúlyban, mindenütt az általuk hasznóbérbe adott földeknek van legnagyobb jelentősége, anélkül azonban, hogy a hasznóbérbe adás országos átlagát valamelyest is megközelítenék.

9. A földbirtokok összes és haszonbérbe adott területe a trianoni határokon belül az 1895. és az 1935. évben.

Superficie totale des propriétés foncières avec indication des superficies affermées, sur le territoire selon le traité de Trianon, en 1895 et 1935.

Országgrész, törvényhatóság Régions, comitats et villes autonomes	Összes terület Superficie totale	Haszonbérbe adott terület Superficies affermées		A haszonbérbe adott terület az összes terület %-ában — Proportion des superficies affermées à la superficie totale	
		1895-ben ¹⁾ en 1895 ¹⁾	1935-ben en 1935	1895-ben en 1895	1935-ben en 1935
	ezer kat. hold —	milliers d'arp. cad.		s z á z a l é k —	%
A) Dunántúl — Transdanubie					
Baranya vm.*) (Pécs tjv. is — y compr. la ville autonome de Pécs)	695	62	75	8·9	10·8
Fejér vm. (Székesfehérvár tjv. is — y compr. la ville autonome de Székesfehérvár)	714	133	145	18·6	20·3
Győr, Moson és Pozsony vm. (Győr tjv. is — y compr. la ville auton. de Győr)	412	80	92	19·4	22·3
Komárom és Esztergom vm.	342	53	51	15·5	14·9
Somogy vm.	1.159	265	189	22·9	16·2
Sopron vm. (Sopron tjv. is — y compr. la ville autonome de Sopron)	337	82	74	24·3	22·0
Tolna vm.	621	131	109	21·1	17·6
Vas vm.	571	61	82	10·7	14·4
Veszprém vm.	687	129	112	18·8	16·3
Zala vm.	838	112	49	13·4	5·8
A) Összesen — Totaux	6.376	1.108	978	17·4	15·3
B) Alföld — Grande Plaine					
Bács-Bodrog vm. (Baja tjv. is — y compr. la ville autonome de Baja)	323	37	67	11·5	20·7
Békés vm.	637	121	142	19·9	22·3
Bihar vm.	477	67	110	14·0	23·1
Csanád, Arad és Torontál vm.	346	52	68	15·0	19·7
Csongrád vm.	326	65	68	19·9	20·9
Hódmezővásárhely tjv.**)	132	32	37	24·2	28·0
Szeged tjv.	141	27	48	19·1	34·0
Hajdu vm.	414	119	112	28·7	27·1
Debrecen tjv.	166	100	62	60·2	37·3
Jász-Nagykun-Szolnok vm.	908	193	242	21·3	26·7
Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. (Budapest szföv. is — y compr. Budapest)	2.073	442	334	21·3	16·1
Kecskemét tjv.	162	47	46	29·0	28·4
Szabolcs és Ung vm.	808	231	143	28·6	17·7
Szatmár, Ugocsa és Bereg vm.	365	34	48	9·3	13·2
B) Összesen — Totaux	7.278	1.567	1.527	21·5	21·0
C) Észak — Nord					
Abauj-Torna vm.	291	51	30	17·5	10·3
Borsod, Gömör és Kishont vm. (Miskolc tjv. is — y compr. la ville autonome de Miskolc)	683	120	81	17·6	11·9
Heves vm.	649	106	79	16·3	12·2
Nógrád és Hont vm.	502	56	58	11·2	11·6
Zemplén vm.	303	56	45	18·5	14·9
C) Összesen — Totaux	2.428	389	293	16·0	12·1
Mindössze — Total général	16.082	3.064	2.798	19·1	17·4

¹⁾ A megcsontított törvényhatóságoknál kiszámítva a megmaradt terület arányában. — Pour les collectivités mutilées par le Traité, seulement les territoires laissés à la Hongrie.

*) Vm. = comitat. — **) Tjv. = ville autonome.

10. A korlátolt forgalmú földbirtokok összes és haszonbérbe adott területe a trianoni határokon belül az 1895. és 1935. évben.

Superficie totale des propriétés f. à mutation limitée avec indication des superficies affermées, sur le territoire selon le traité de Trianon, en 1895 et 1935.

Országgrész, törvényhatóság <i>Régions, comitats et villes autonomes</i>	Összes terület <i>Superficie totale</i>	Haszonbérbe adott terület <i>Superficies affermées</i>		A haszonbérbe adott terület az összes terület %-ában <i>Proportion des superficies affermées à la superficie totale</i>	
		1895-ben ¹⁾ <i>en 1895¹⁾</i>	1935-ben <i>en 1935</i>	1895-ben <i>en 1895</i>	1935-ben <i>en 1935</i>
	ezer kat. hold — <i>milliers d'arp. cad.</i>			s z á z a l é k — %	
A) Dunántúl — Transdanubie					
Baranya vm.*) (Pécs tjv. is — y compr. la ville autonome de Pécs)	228	36	37	15·8	16·2
Fejér vm. (Székesfehérvár tjv. is — y compr. la ville autonome de Székesfehérvár)	190	52	55	27·4	28·9
Győr, Moson és Pozsony vm. (Győr tjv. is — y compr. la ville auton. de Győr)	110	28	19	25·5	17·3
Komárom és Esztergom vm.	153	23	21	15·0	13·7
Somogy vm.	369	125	81	33·9	22·0
Sopron vm. (Sopron tjv. is — y compr. la ville autonome de Sopron)	127	75	30	59·1	23·6
Tolna vm.	157	106	58	67·5	36·9
Vas vm.	96	22	21	22·9	21·9
Veszprém vm.	253	65	45	25·7	17·8
Zala vm.	303	92	26	30·4	8·6
A) Összesen — Totaux	1.986	624	393	31·4	19·8
B) Alföld — Grande Plaine					
Bács-Bodrog vm. (Baja tjv. is — y compr. la ville autonome de Baja)	66	30	20	45·5	30·3
Békés vm.	93	21	21	22·6	22·6
Bihar vm.	130	35	43	26·9	33·1
Csanád, Arad és Torontál vm.	68	17	13	25·0	19·1
Csongrád vm.	86	39	28	45·3	32·6
Hódmezővásárhely tjv.**)	9	3	3	33·3	33·3
Szeged tjv.	65	29	46	44·6	70·8
Hajdu vm.	124	53	39	42·7	31·5
Debrecen tjv.	87	68	29	78·2	33·3
Jász-Nagykun-Szolnok vm.	128	48	53	37·5	41·4
Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. (Budapest szföv. is — y compr. Budapest)	502	141	112	28·1	22·3
Kecskemét tjv.	49	15	20	30·6	40·8
Szabolcs és Ung vm.	176	60	32	34·1	18·2
Szatmár, Ugocsa és Bereg vm.	64	10	13	15·6	20·3
B) Összesen — Totaux	1.647	569	472	34·5	28·7
C) Észak — Nord					
Abaúj-Torna vm.	76	10	7	13·2	9·2
Borsod, Gömör és Kishont vm. (Miskolc tjv. is — y compr. la ville autonome de Miskolc)	215	42	27	19·5	12·6
Heves vm.	206	40	27	19·4	13·1
Nógrád és Hont vm.	137	15	20	10·9	14·6
Zemplén vm.	94	13	15	13·8	16·0
C) Összesen — Totaux	728	120	96	16·5	13·2
Magyarország összesen — Hongrie entière	4.361	1.313	961	30·1	22·0

¹⁾ A megcsonkított törvényhatóságoknál kiszámítva a megmaradt terület arányában. — *Pour les collectivités mutilées par le Traité, seulement les territoires laissés à la Hongrie.*

*) Vm. = comitat. — **) Tjv. = ville autonome.

11. A 100 kat. holdas és ennél nagyobb földbirtokok összes és haszonbérbe adott területe a trianoni határokon belül az 1925. és az 1935. évben.

Superficie totale des propriétés foncières de 100 arp. c. et de plus de 100 arp. c., avec indication des superficies affermées, sur le territoire selon le traité de Trianon, en 1925 et 1935.

Országgrész, törvényhatóság Régions, comitats et villes autonomes	Összes terület Superficie totale		Haszonbérbe adott terület Superficies affermées		A haszonbérbe adott terület az összes terület-hez viszonyítva Proportion des superficies affermées à la superficie totale	
	1925-ben en 1925	1935-ben en 1935	1925-ben en 1925	1935-ben en 1935	1925-ben en 1925	1935-ben en 1935
	ezer kat. hold — milliers d'arp. cad.				százalék — %	
A) Dunántúl — Transdanubie						
Baranya vm.*) (Pécs tjv. is — y compr. la ville autonome de Pécs)	277	274	55	54	19.9	19.7
Fejér vm. (Székesfehérvár tjv. is — y compr. la ville autonome de Székesfehérvár)	444	436	129	108	29.1	24.8
Győr, Moson és Pozsony vm. (Győr tjv. is — y compr. la ville auton. de Győr)	198	193	44	53	22.2	27.5
Komárom és Esztergom vm.	189	194	28	29	14.8	14.9
Somogy vm.	705	675	205	161	29.1	23.9
Sopron vm. (Sopron tjv. is — y compr. la ville autonome de Sopron)	156	159	36	41	23.1	25.8
Tolna vm.	242	254	80	80	33.1	31.5
Vas vm.	229	219	49	47	21.4	21.5
Veszprém vm.	379	371	83	74	21.9	18.9
Zala vm.	433	418	41	38	9.5	9.1
A) Összesen — Totaux	3.252	3.193	750	685	23.1	21.5
B) Alföld — Grande Plaine						
Bács-Bodrog vm. (Baja tjv. is — y compr. la ville autonome de Baja)	113	117	28	43	24.8	36.8
Békés vm.	268	251	53	57	19.8	22.7
Bihar vm.	246	231	93	79	37.8	34.2
Csanád, Arad és Torontál vm.	147	131	29	25	19.7	19.1
Csongrád vm.	155	135	49	37	31.6	27.4
Hódmezővásárhely tjv.**)	28	28	8	8	28.6	28.6
Szeged tjv.	70	69	49	46	70.0	66.7
Hajdu vm.	218	199	93	65	42.7	32.7
Debrecen tjv.	114	109	31	35	27.2	32.1
Jász-Nagykun-Szolnok vm.	379	355	125	126	33.0	35.5
Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. (Budapest szföv. is — y compr. Budapest)	949	897	260	207	27.4	23.1
Kecskemét tjv.	84	73	53	27	63.1	37.0
Szabolcs és Ung vm.	485	448	130	110	26.8	24.6
Szatmár, Ugocsa és Bereg vm.	180	167	49	33	27.2	19.8
B) Összesen — Totaux	3.436	3.210	1.050	898	30.6	28.0
C) Észak — Nord						
Abaúj-Torna vm.	146	144	20	18	13.7	12.5
Borsod, Gömör és Kishont vm. (Miskolc tjv. is — y compr. la ville autonome de Miskolc)	358	354	75	57	20.9	16.1
Heves vm.	352	338	54	56	15.3	16.6
Nógrád és Hont vm.	310	304	54	48	17.4	15.8
Zemplén vm.	184	169	53	34	28.8	20.1
C) Összesen — Totaux	1.350	1.309	256	213	19.0	16.3
Mindössze — Total général	8.038	7.712	2.056	1.796	25.6	23.3

*) Vm. = comitat. — **) Tjv. = ville autonome.

A haszonbérleti viszonyoknak *történeti alakulásáról*, amennyire csak lehetséges, pár szóval szintén megemlékezem. 1895-ben az ország trianoni területén — a szokásos kulcs segítségével átszámított adatok alapján — 3·1 millió kat. hold, a trianoni ország területének 19·1%-a volt haszonbérben (9. tábla). Negyven évvel később: 1935-ben tehát 270 ezer kat. holddal volt kevesebb a haszonbéres terület. A korlátolt forgalmú földbirtokoknál (10. tábla) a csökkenés már a 350 ezer kat. holdat éri el, amivel szemben a szabadforgalmúaknál mintegy 80 ezer kat. holdas többlet mutatkozik. A törvényhatósági adatoknak egymással való szembeállítását azt mutatja, hogy nemcsak a jogi személyek, hanem a dombosvidékeken is kevesebbet adnak ma haszonbérbe. Tehát ott, ahol a földek talaja is gyengébb, vagyis, ahol ma a nehezebb gazdasági viszonyok között valamelyik fél már nem találja meg a maga számítását. A magánszemélyek által haszonbérbe adott területek viszont általában ott emelkedtek, ahol sík a termőföld és a talaj minősége is megfelelő. S mert a többlet azokban a törvényhatóságokban mutatkozik, ahol elsősorban a kisbirtokok által haszonbérbe adott földek emelkednek ki, több mint valószínű, hogy 1895-tel szemben a kisbirtokokhoz tartozó haszonbérbe adott területek kiterjedése emelkedett.

1925-tel szemben (11. tábla) csak a 100 kat. holdas és ennél nagyobb földbirtokok hasonló adatai vethetők egybe. Az egybevetés szerint az 1925. évi adatok 260 ezer kat. holddal szintén nagyobboknak mutatkoznak.

Az 1895. és 1925. évi adatoknak hasonlósága arra utal, hogy a haszonbéres területnek csökkenése közvetlenül a világháború után következhetett be s ez teljes egészében a nagyobb földbirtokokra, főleg a korlátolt forgalmú földbirtokokra szorítkozott.

Az 1895. évi adatok ezenkívül megerősítik a haszonbérletek elterjedésének és a hegyrajzi viszonyoknak összefüggésére vonatkozó megállapítást is. Magyarország területén 1895-ben 5·7 millió kat. hold, az összes területnek 11·6%-a volt haszonbérben, ebből az Alföld trianoni részére 1·6 millió kat. hold, 21·5%, a trianoni ország fennmaradó részére 1·5 millió kat. hold és 17·0%, az ország elszakított részére pedig 2·6 millió kat. hold és 8·0% esett. Vagyis az akkori adatok alapján is szembetűnő módon igazolható, hogy minél dombosabb-hegye-

sebb a terület, annál kevesebb termőföld volt ott haszonbérben.

Az elmondottakban a haszonbérviszonyoknak minden fontos mozzanatát a legjellegzetesebb vonásokkal a haszonbérbe adók oldaláról igyekeztem szemléltetni. Az így vázolt képet a *haszonbérbe vevők* oldaláról már csak néhány vonással kell kiegészítenem.

A földbirtokoknak 2·8 millió kat. holdat tevő haszonbérbe adott területe mintegy 302 ezer gazdaság között oszlik meg¹⁾, amelyek közül mintegy 300 ezer a kisgazdaság. A közép- és nagybirtokosok haszonbérbe adott földjei főleg közép- és nagygazdaságokhoz tartoznak. Ezekből — kerek számban kifejezve — 2.100 közép- és nagygazdaság mintegy 650 ezer kat. holdat és 280 nagygazdaság szintén mintegy 650 ezer kat. holdat bérel. A közép- és nagybirtokok haszonbérbe adott területének 510 ezer kat. holdat tevő fennmaradó része pedig kisgazdaságok között oszlik meg. A kisbirtokok viszont túlnyomórészt kisgazdaságoknak adják haszonbérbe földjeiket. A kisgazdaságokhoz tehát a kisbirtoktól haszonbérbe vett 1 millió kat. holddal együtt 1·5 millió kat. hold haszonbéres föld tartoznék. A kisbirtokok területével szemben azonban a kisgazdaságok javára mégis csak mintegy 420 ezer kat. holdas többlet mutatkozik, mert a kisbirtokoknak egyik kis része az általuk haszonbérbe vett területtel 100 kat. holdnál nagyobb gazdasággá alakul át, másik kis része pedig haszonbérbevétel útján 100 kat. holdnál nagyobb földbirtokkal alkot egy gazdaságot.

Arról, hogy földet bérlő gazdaságok között hány van olyan, amely kizárólag haszonbéres földből áll — mint már említettem — egyelőre részletes adat nincsen. A közép- és nagygazdaságokat kis számuk miatt számítás útján sem lehet ebben a tekintetben kettéválasztani. (Legfeljebb a Gazdacím-tár adatainak segítségével lehetne valamilyen teljesen hozzávetőleges eredményt elérni.) A kisgazdaságokra vonatkozóan azonban az 1930. évi népszámlálásnak idevonatkozó adata már felhasználható, s annak alapján meg is állapítható, hogy körülbelül egyharmad részében azoknak a kisgazdaságoknak, amelyekhez haszonbéres

¹⁾ Ez a szám a községenként összeírt 330 ezer haszonbérletnek 8·4%-kal csökkentett összege. Az arányszám annak a különbözethez felel meg, amely a haszonbérbeadók községenként összeírt száma és országosan megállapított száma között mutatkozik. (Ez utóbbi számban minden haszonbérbeadó már csak egyszer szerepel.)

föld tartozik, kizárólag haszonbéres földeken gazdálkodnak. A kisgazdaságok közül tehát 100 ezerre tehető azoknak a száma, amelyek területe kizárólag haszonbéres földből áll. E kisgazdaságok területe pedig hasonló számítás alapján legfeljebb 500 ezer kat. holdra becsülhető. Az ezirányú feldolgozásnak eredményei, amelyek néhány vármegyéről már rendelkezésre állanak, a számítás helyességét nemcsak megerősítik, hanem azt is valószínűsítik, hogy a feldolgozás végeredménye a haszonbéres kisgazdaságok számát és területét még ennél is kisebbnek fogja feltüntetni.

Az ismertetett adatok alapján a haszonbérbe adásnak és haszonbérbe vételnek az a *mérlege* is megállapítható, amely egyúttal a magyar haszonbérleti rendszernek számokban kifejezett *szociális* vonatkozású eredményét is szemlélteti. A mérleg szerint a birtok- illetőleg gazdaságcsoportok szerint megkülönböztetett földbirtokok és gazdaságok (gazdasági üzemek) számában különbség alig mutatkozik. Azt a többletet ugyanis, amelyet a 100 ezer haszonbéres gazdaság okozhatott volna, ellensúlyozza a haszonbérbe adott földbirtokoknak az a száma, amely mint csökkenés a gazdaságok számában is jelentkezik. Különbség mindössze a birtok-, illetőleg gazdaságcsoportok területében nyilvánul meg. Nevezetesen abban, hogy míg a nagygazdaságok területe 600 ezer kat. holddal kisebb, mint a nagybirtokoké, addig a középgazdaságok területe mintegy 180 ezer kat. holddal, a kisgazdaságok területe mintegy 420 ezer kat. holddal nagyobb, mint a közép-, illetőleg kisbirtokoké. A gazdaságcsoportok területének ez a növekedése pedig a középgazdaságoknál kétharmadrészben az 500—1.000 kat. holdas nagyságcsoportra, míg a kisgazdaságoknál hasonló arányban a 10—20 és 20—50

kat. holdas nagyságcsoportokra esik. A magyar haszonbérleteknek szociális jelentősége tehát az itt felsorolt szám adatok alapján nagyon kevés. Valamennyi adat alapján pedig ez a kevésre becsült szociális jelentőség még ennél is kevesebbnek bizonyul.

Az ismertetést ezzel befejezem, az elmondottakhoz azonban lenne még néhány szavam. Nevezetesen az, hogy a vázolt haszonbérleti viszonyok gazdasági szempontból lehetnek ugyan minden tekintetben kielégítők, sőt talán minden bizonnyal azok is, mert lényegesebben még évtizedek alatt sem változtak; de birtokpolitikai, szociális és nemzeti szempontból, — amint az a felsorakoztatott adatokból megállapítható — már nem felelnek meg a mai kívánalmaknak. Különösen pedig nemzeti szempontból nem felelnek meg azoknak, mert a nagyobb mértékű haszonbérbe adás ép azt a még ma is független, gerinces, ízig-vérig magyar földbirtokos osztályt kezdte ki leginkább, amelynek minden érdemes kisbirtokos, közép- és nagybirtokos tagjára az országnak egyaránt nagy szüksége van.

A jövőre nézve azonban mégis találunk az előadottakban valami biztatót. Nevezetesen azt, hogy a magyarnak, különösen a sík vidék magyarjának gondolkodásmódja nem idegenkedik a haszonbérlettől. Ami annyit jelent, hogy ebben a tekintetben a magyar állam legújabb birtokpolitikájának sikere ha nem is biztosított, de minden esetre nagyon is valószínűnek látszik. Feltételezve ehhez természetesen azt, hogy az állam az elmondottakban ismertetett és birtokpolitikai, szociális, valamint nemzeti szempontból károsnak mutakozó jelenségeket, helyesebben azok okait minél előbb megszünteti, vagy legalább is további elterjedésüket megakadályozza.

L'extension et l'importance des baux ruraux dans la Hongrie de Trianon.¹⁾

Résumé. L'auteur fait connaître l'extension et l'importance des baux ruraux sur le territoire selon le traité de Trianon, donnant des relevés basés sur des données inédites, et qui ont été dressés récemment, depuis la publication des résultats du recensement agricole de 1935.

Il indique le nombre, absolu et proportionnel, et la superficie des terres affermées fournissant des données sur les propriétés foncières à mutation libre ou à mutation limitée, ainsi que sur les catégories des petites, moyennes et grandes propriétés (tableaux 1, 2, 3 et 5).

Les terres affermées, représentant 17·4% des propriétés foncières, sont de 2·8 millions d'arp. cad. La plus grande partie en appartiennent à de petites propriétés possédées par des personnes physiques et à de grandes propriétés de personnes morales (respectivement 900 mille et 730 mille arp. c.). Des moyennes et grandes propriétés de personnes physiques, seulement 400—500 arp. c. sont affermées; des petites et moyennes propriétés de personnes morales, 230 arp. c. Il est curieux que des terres affermées des petites propriétés libres, 700 mille arp. c. appartiennent à des propriétés paysannes et que ce soient les moyennes propriétés, ainsi que les grandes propriétés pas trop considérables, appartenant à la catégorie des biens à mutation limitée, qui ont, relativement, le plus de terres affermées (plus d'un quart de leur superficie totale). Et on peut voir, par le tableau 4, que la grandeur des superficies affermées est en raison directe de leurs terres labourables.

Les tableaux 6, 7 et 8 et les cartes 1, 2 et 3 montrent la répartition des terres affermées.

La carte 1 indique comment se répartissent les baux dans le pays; la carte 2, les terres affermées appartenant à de petites propriétés; la carte 3, les endroits où il y a, pour chaque catégorie de propriétés, le plus de terres données à bail.

Selon la carte 1, dans les plaines où le sol est bon, la proportion des baux représente plus du double de ce qu'elle est ailleurs. Dans les plaines, qui forment environ la moitié de la Hongrie, la superficie des terres affermées dépasse 2 millions

d'arp. c. (75% des plaines) dont 750 mille arp. c. pour les petites propriétés (également 75%). Dans l'autre moitié du pays, il n'y a que 760 mille arp. c. de terres affermées. — Les superficies spécialement indiquées par la carte 2, et qui comprennent les terres les plus productives, ne sont que de 7 millions d'arp. c.; toutefois, les baux appartenant à de petites propriétés y représentent 720 mille arp. c. — On voit enfin, par la carte 3, que tant pour les petites propriétés que pour les moyennes et grandes propriétés, la superficie affermée est la plus grande là où la catégorie de propriété à laquelle elle appartient est la plus fréquente.

Donc, ce sont les facteurs économiques qui influent uniquement sur l'extension du système du bail à ferme, et la question des baux ruraux doit être considérée comme une question uniquement économique, ou pour mieux dire, une question d'affaires.

En jetant un coup d'oeil sur le passé (tableaux 9, 10, 11), on constate que pendant les quarante dernières années, l'ensemble des superficies affermées a légèrement diminué et que la diminution a été la plus forte chez les grandes propriétés et surtout chez celles à mutation limitée. Mais la régression est contrebalancée en partie par le fait que dans la catégorie de la petite propriété, la superficie affermée augmentait.

Le nombre des petites exploitations a peu changé du fait de l'accroissement du nombre des petites propriétés. Car la superficie des premières dépasse seulement d'environ 420 mille arp. c. celle des secondes. Ainsi donc, les baux ruraux ont très peu d'importance sociale.

Conjointement avec ceci, l'auteur indique que la situation actuelle ne répond aux besoins ni au point de vue de la politique agraire, ni au point de vue national. Sous ce dernier rapport, il souligne qu'une grande généralisation du système des baux ruraux ferait tort surtout à la classe des propriétaires ruraux, à cette classe pleine de bons Hongrois, de gens de caractère jaloux de leur indépendance, et si précieux pour le pays, qu'ils soient petits, moyens ou grands propriétaires.

En terminant, l'auteur attire l'attention sur ce fait que les Hongrois, et surtout ceux des plaines, n'ont pas de répugnance pour le système du bail rural.

¹⁾ Discours de réception prononcé à l'Académie Hongroise des Sciences le 18 mars 1940.

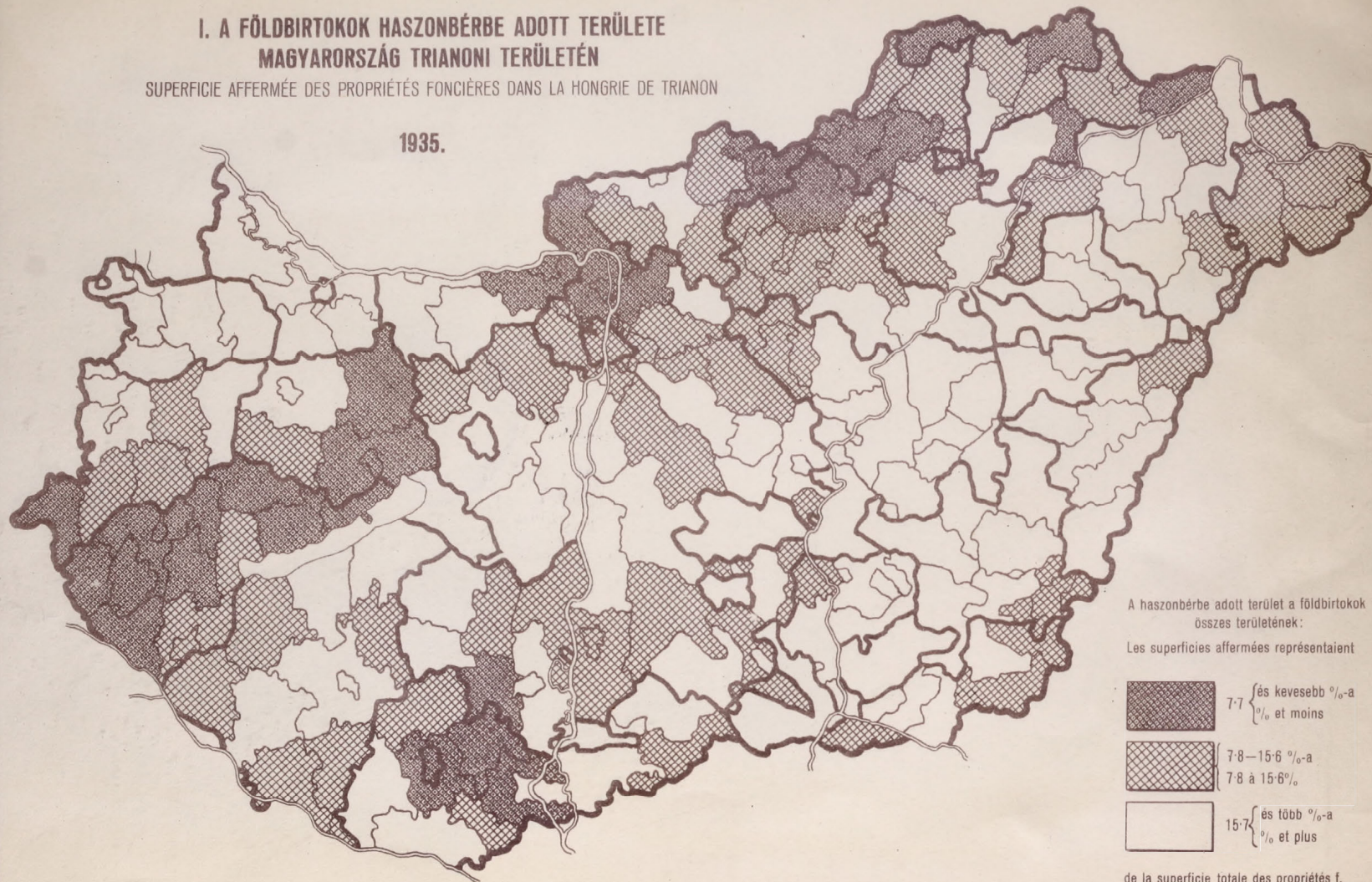

I. A FÖLDBIRTOKOK HASZONBÉRBE ADOTT TERÜLETE MAGYARORSZÁG TRIANONI TERÜLETÉN

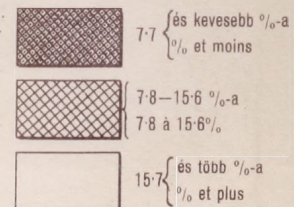
SUPERFICIE AFFERMÉE DES PROPRIÉTÉS FONCIÈRES DANS LA HONGRIE DE TRIANON

1935.

A haszonbérbe adott terület a földbirtokok
összes területének:

Les superficies affermées représentaient

de la superficie totale des propriétés f.

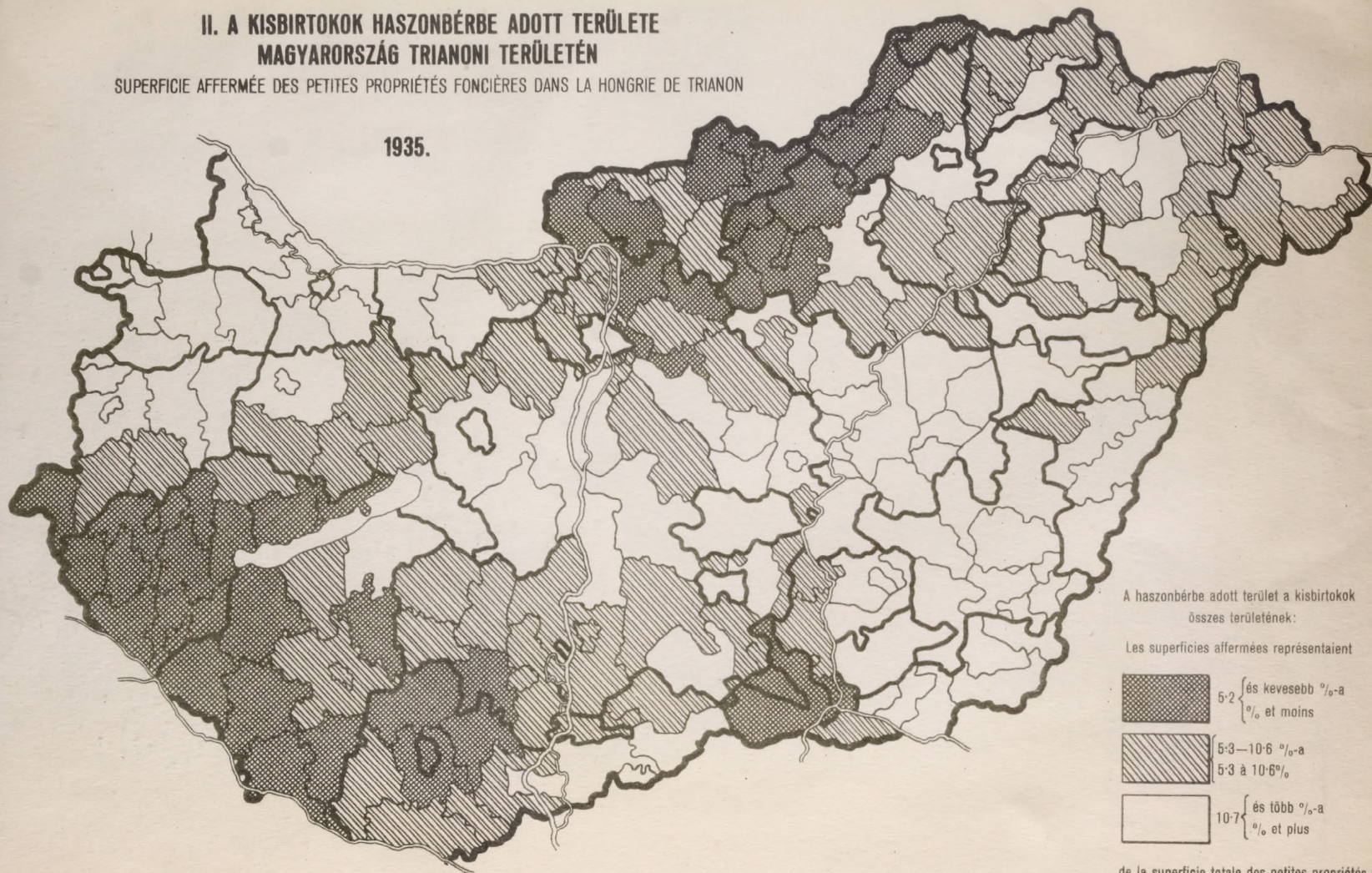

II. A KISBIRTOKOK HASZONBÉRBE ADOTT TERÜLETE MAGYARORSZÁG TRIANONI TERÜLETÉN

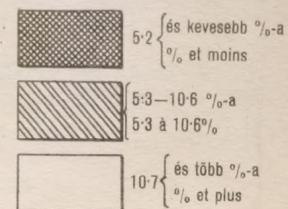
SUPERFICIE AFFERMÉE DES PETITES PROPRIÉTÉS FONCIÈRES DANS LA HONGRIE DE TRIANON

1935.

A haszonbérbe adott terület a kisbirtokok
összes területének:

Les superficies affermées représentaient

de la superficie totale des petites propriétés f.

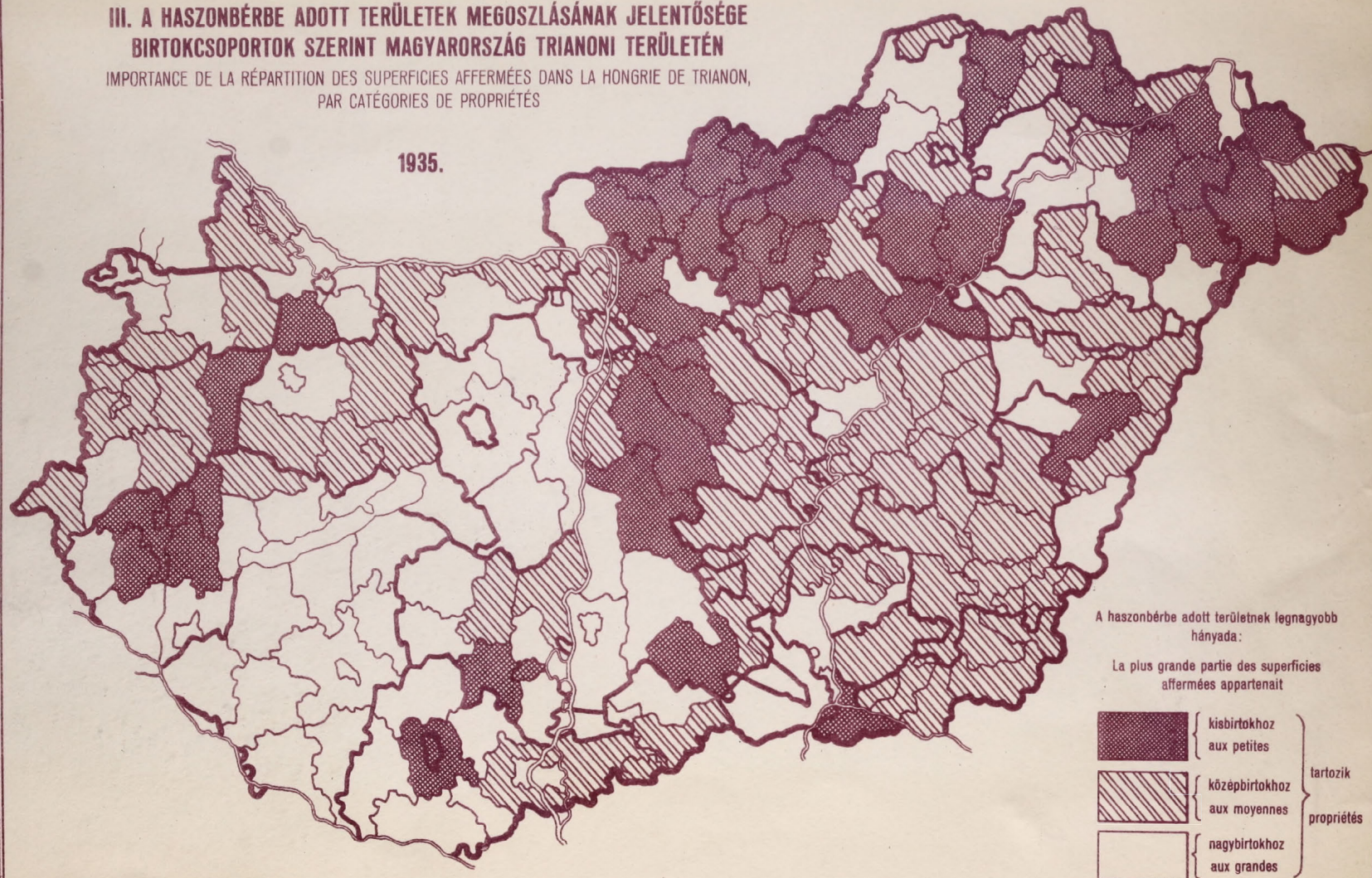

III. A HASZONBÉRBE ADOTT TERÜLETEK MEGOSZLÁSÁNAK JELENTŐSÉGE BIRTOKCSOPORTOK SZERINT MAGYARORSZÁG TRIANONI TERÜLETÉN

IMPORTANCE DE LA RÉPARTITION DES SUPERFICIES AFFERMÉES DANS LA HONGRIE DE TRIANON,
PAR CATÉGORIES DE PROPRIÉTÉS

1935.

A haszonbérbe adott területnek legnagyobb hányada:

La plus grande partie des superficies affermées appartenait

	kisbirtokhoz aux petites	} tartozik propriétés
	középbirtokhoz aux moyennes	
	nagybirtokhoz aux grandes	

